

Jazyková zmena a pramene jej skúmania

Gabriela Múcsková
Katarína Muziková
(editorky)

2021
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

OBSAH

Predslov	5
Změna je život – v jazyce i v jazykovědě Oldřich Uličný	13
ZMENY GRAMATIKY A JEJ HRANÍC	19
Některé změny v slovosledu spisovné češtiny během 20. století Karel Komárek	21
Leksykalizacja czy gramatyzacja? O sposobach badania i opisu pewnych wrażen języka występujących w dialogu Magdalena Pastuch.....	29
Status i dzieje kategorii iteratywności w języku polskim Krystyna Kleszczowa.....	43
Słowackie iteratywa z perspektywy języka polskiego Mariola Szymczak-Rozlach.....	55
Kondicionálové tvary v slovenčine v kontexte historickej gramatikalizácie a súčasnej dynamiky Gabriela Múcsková.....	69
Pračeský nominativ singuláru na -i v kontextu vývoje pozdně praslovanské i-kmenové deklinace Miroslav Vepřek	107
Skloňovanie podstatných mien ženského rodu zakončených na spoluhlásku v spisovnej slovinčine 16. storočia Metod Čepar	117
Morfologické dublety ve Slovníku slovinského spisovného jazyka Tanja Mirtič	141
ZMENY FORMY A VÝZNAMOV SLOV	153
Hlásková změna a slova onomatopoického původu Jiří Rejzek	155

Kategoria słowotwórcza a zmiana semantyczna. O przesunięciach międzykategorialnych	
Aleksandra Janowska	163
Pomenúvanie členov rodiny v retrospektíve a súčasnosti	
Pavol Žigo – Petra Kollárová	173
Pomenovanie rodinných príslušníkov v spevníku Karola S. Szeredayho <i>Zpjevanky zemplinských slovanů v okolí Mihalovském z hľadiska sociálnej deixy</i>	
Peter Karpinský	185
Jazyková zmena, neologizmy a pramene ich skúmania	
Martin Ološtiak – Soňa Rešovská – Lucia Gianitsová	207
Lineárny model dynamických trendov v používanej slovnej zásobe a jeho použitie na detekciu kvantitatívnych zmien lexiky v (takmer) reálnom čase	
Radovan Garabík	223
ZMENY V ZRKADLE DIALEKTOV A JAZYKOVÝCH KONTAKTOV	245
Vývinové fonologické zmeny v jazyku na pozadí koexistencie rozličných jazykových štruktúr v kontexte východoslovenského nárečového okruhu	
Marianna Sedláková	247
O sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína v kontexte jazykovej zmeny	
Viera Kováčová	257
Pramene slovenskej nemateriálnej kultúry	
Martin Braxatoris	269
K NOVÝM MOŽNOSTIAM DIACHRÓNNEHO VÝSKUMU	293
Možnosti skúmania jazykových zmien v historických a nárečových zdrojoch Slovenského národného korpusu	
Katarína Gajdošová – Mária Šimková	295
Autori	311

Kondicionálové tvary v slovenčine v kontexte historickej gramatikalizácie a súčasnej dynamiky

Gabriela Múcsková

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko

Conditional forms in Slovak in the context of historical grammaticalization and contemporary dynamics

The article describes the structure and function of contemporary conditional grammatical forms in the Slovak language, which come from Proto-Slavic aorist ante-preterit. The two conditional grammatical forms – present and preterit – are analytical forms consisting of the *l*-form of the verb (from the Proto-Slavic *l*-participle), the present forms of the verb *byť* [be] and the formant *by* (coming from the petrified aorist of be). Each component of these forms underwent the process of grammaticalization. These two forms are described in Slovak grammatical works, but as it is presented in the article, there are two other analytical forms, which are not mentioned in grammatical descriptions: 1) the form with conjunction *kebyže* and 2) a very recent form with conjunction *keby* connected with present verb forms (as opposed to older forms with a preterit verb forms). The analysis based on data from current corpora of the Slovak language shows high productivity and rapid increase of this new form in the language use, especially in the colloquial varieties of the language. The author also offers a hypothesis about the motivations of its emergence.

Key words: language change, grammaticalization, ante-preterit, conditional, language dynamics

1. Úvod

Slovesný tvar kondicionálu patrí v slovenčine k analytickým (perifrastickým) gramatickým tvarom, čo znamená, že sa tvorí z viacerých samostatných lexikálnych a gramatických jednotiek, ktoré počas vývinu kondicionálového tvaru prešli samostatnými a zároveň vzájomne podmienenými vývinovými procesmi. Z významového hľadiska sa kondicionálom vyjadruje ireálny – nefaktívny – dej, a to dej, ktorý by mohol byť za istých podmienok v príslušnom čase potenciálne reálny pri splnení podmienky alebo dej absolútne ireálny v dôsledku nespĺnenej podmienky (porov. Ružička a kol. 1966: 430; Oravec – Bajzíkova – Furdík 1984: 145;

Horák 1993: 112 – 145; Sokolová – Žigo 2014: 91).¹ Ako modus verbi je súčasťou širšieho výrazového systému jazyka, ktorým sa vyjadruje vzťah výpovede alebo hovoriaceho k realite a ktorý tvoria lexikálne a gramatické jednotky (modálne slovesá, modálne vetné príslovky, modálne častice, infinitívne konštrukcie, performatívne slovesá, syntaktické jednotky a pod.), slovotvorné prípony (-ný, -tel'ný, -ivý, -avý) či suprasegmentálne vlastnosti vety (melódia, intonácia a pod.) (porov. Kášová – Rabatinová 2006: 41).

Z diachrónneho hľadiska možno v prípade kondicionálu sledovať jazykové zmeny – podmienené historickým procesom gramatikalizácie tejto konštrukcie a jej sémantickej transformácie (reanalýzy) – zasahujúce formálnu, funkčnú i významovú stránku jednotlivých zložiek i konštrukcie ako celku. Synchronný pohľad odhaľuje dynamické javy vo fungovaní kondicionálu ako operátora modalít prejavujúce sa ústupom niektorých foriem a naopak vznikom nových štruktúrnych analytických foriem v súčasnej jazykovej praxi. Proces gramatikalizácie, ako aj variantnosť ako prejav minulej i súčasnej dynamiky analyzujeme v kontexte analogických morfológických a syntaktických štruktúrnych vzťahov a iných gramatikalizačných procesov (najmä vo vývine tvaru perfekta). Nadväzujeme tak čiastočne na našu analýzu gramatikalizácie perfekta a neskoršieho préterita (p. Múcsková 2016) a s ňou súvisiacu analýzu historického pramenného materiálu z predpisovného obdobia (najmä textov tvoriacich *Historický korpus slovenčiny – hist-5.0*) a regionálnych nárečových variantov.

Používanie rôznych foriem kondicionálu a podmienkových hypotaktických konštrukcií v súčasnej jazykovej praxi sledujeme na materiáli dostupnom v korpusoch súčasného slovenského jazyka: *Hlavný korpus Slovenského národného korpusu (prim-9.0-public-all* – ďalej SNK, prim-9.0-public-all), *Hovorený korpus (s-hovor-6.0)*, webové korpusy *Araneum Slovacum V Maximum (Slovak, 20.01)* a *Slovak web corpus 5.0* a spojený korpus *Omnia Slovaca III Maior (18.01)*.²

¹ Termíny (ne)faktívny, (ne)faktívnosť používame v súlade s vymedzením Z. Topoliínskej, ako ho uvádzajú M. Sokolová a P. Žigo (2014: 32): „Z. Topoliínska používa v súvislosti s touto problematikou sémantickú kategóriu (ne)faktívnosti (Topoliínska, 1997, s. 94 – 103; 2008, s. 231 a n.). Kategóriou faktívnosti sa podľa Z. Topoliínskej (Topoliínska, 2008, s. 231 a n.) vyjadruje časová referencia deja (vyjadreného určitým slovesným tvarom), jeho umiestnenie v čase tak, že faktívnym dejom by malo byť jeho umiestnenie v prítomnosti a/alebo v minulosti, nefaktívnym by mala byť jeho perspektíva, ktorú môže predstavovať buď dej očakávaný v budúcnosti, alebo kondicionálom vyjadrený dej v tvare ľubovoľného časového stupňa. Korelácie medzi futúrom a kondicionálom prézentu sa ukazujú ako funkčné, dokonca aj s imperatívom. Takéto konštatovanie nepovažujeme za absolútne, lebo je v mnohých detailoch podmienené aktualizačným zámerom, percepciou výpovede a predpokladanou rovnakou mentálnou kompetenciou účastníkov komunikácie (hovoriaceho a počúvajúceho), rovnorodým kultúrnym prostredím a pod. Príznakovým prvkom vzťahu *faktívnosť – nefaktívnosť* je pre Z. Topoliínsku práve to, čo je z nefaktívnosti v jazyku gramatikalizované a nie je súčasťou indikatívy.“

² Príklady uvádzané z týchto databáz pravopisne ani obsahovo neupravujeme. V poznámkach pod čiarou uvádzame aj dielo, médium alebo internetový zdroj, z ktorého príklad pochádza; tieto pramene však už nie sú zaradené v použitej literatúre, kde uvádzame len názvy korpusov.

2. Kondicionál v kontexte štruktúrnych a sémantických gramatických vzťahov

2.1 Diachrónny pohľad

Najčastejšou štruktúrnou podobou tvaru súčasného kondicionálu v slovenčine je konštrukcia zložená z *l*-ového tvaru slovesa (pôvodného *l*-ového prídavia), prítomného tvaru slovesa *byť* ako gramatickej morfémy a z kondicionálovej morfémy *by* (napr. *prišla by som / by som prišla*), ktorá sa z hľadiska gramatickej kategórie času vymedzuje ako kondicionál prítomného. Kondicionál prítomného (*bola by som prišla / by som bola prišla*) obsahuje navyše *l*-ový tvar slovesa *byť* ako samostatnú gramatickú morfému s časovým významom, príp. v súvetných konštrukciách môže obsahovať opakovací tvar *bývať* (*bola by som [bývala] prišla včas*) posilňujúci „význam vzdialenejšej minulosti“ (Kášová – Rabatinová – Džiak 2006: 61). Iné varianty štruktúrnych podob prítomného i prítomného kondicionálu v slovenčine sú doložené v niektorých regionálnych nárečiach (*prišla bich, prišla bim, ja bi prišla, bola bich prišla, bula bi mi prišla, bula bim prišla, ja bi bula prišla* atď.), ktoré v týchto oblastiach fungujú variantne popri vyššie uvedených prevládajúcich tvaroch *prišla bi som, bola bi som prišla* (p. Štolc a kol. 1978: 177 – 178, 1981: 312 – 313; Stanislav 1967: 451).

Podoby s vynechaním prítomného tvaru slovesa *byť* a jeho nahradením osobným zámenom (najčastejšie v tvaroch 1. os. sg. – *keby ja vedela, keby ja bola vedela*) sa niekedy vyskytujú aj v spisovných prejavoch, zvyčajne v expresívnych alebo starších beletristických textoch. Podobne sa tvary *bych* (čo je zachovaný pôvodný tvar aoristu) a *bys* (vznikol syntetizáciou *by si*) niekedy používajú v poézii; tieto podoby sa objavujú aj v spojkách s komponentom *by* – *abych, kebych, abys* a pod. (porov. Ružička a kol. 1966: 464 – 465, 472).

Analytický kondicionálny tvar má svoj pôvod v psl. tvare aoristového antepreterita. Antepreteritum všeobecne bol zložený (analytický) tvar, v ktorom sa k participiu prítomného aktíva II (pôvodnému *l*-ovému participiu) pridával niektorý z minulých tvarov slovesa *byť* – t. j. imperfekta (*бѣчь/бѣаць даць*), aoristu (*быць даць*) alebo neskôr perfekta (*быль jestь даць*). Tento gramatický tvar významovo reprezentoval súvislosť s iným minulým dejom, resp. vyjadroval dej alebo stav pred iným minulým dejom. „Iný“ minulý dej nemusel byť explicitne uvedený, ale vyplýval zo súvislosti, prípadne sa týmto tvarom naznačoval význam dávnej minulosti, resp. dávnominulého deja, ktorého stopy ani následky sa v prítomnosti nedali sledovať ani overiť (k významu antepreterita porov. Gebauer 2007: 551 – 552; Krajčovič 1988: 141; Kosek 2014: 261; Sokolová – Žigo 2014: 38 – 39). Vzťah dvoch minulých dejov mohol mať rôzne odtienky – či už len prostú časovú následnosť, vecnú súvislosť, alebo príčinnú prepojenosť, preto mal tento vzťah okrem časového významu často aj význam vzájomnej podmienenosti.

Ako konštatuje Václav Machek: „Věty časové nabývají velmi často odstínu podmínkového, nevztahují-li se k jedné události, nýbrž k ději opětovanému nebo platnému mimočasově. Časový vztah tu je oslaben a pravidelný sled dvou dějů vede mluvčího k tomu, že si uvědomí jejich podmínkový vztah“ (Machek 1997: 248). Táto súvislosť medzi časovým a podmienkovým významom sa stala základom vysvetľovania neskoršej sémantickej a funkčnej zmeny pôvodného tvaru aoristového antepreterita z časového významu na význam spôsobu deja, po ktorej tento tvar (*bychъ daly*) nadobudol význam neurčitosti alebo podmienenosti, resp. nefaktívnosti: „Pre veľmi dávnu realizáciu týchto dejov vznikol k nim postoj, že sú to deje neisté, neurčité a teda podmienené. Keď sa tento aspekt podmienenosti deja vyjadreného aoristovým plusquamperfektom ustálil, tvary tohto vzoru natrvalo prevzali funkciu kondicionálu“ (Krajčovič 1988: 144).

Proces tohto sémantického vývinu bol však určite komplikovanejší, sprevádzaný variantnosťou významov a funkcií, ktoré tieto vety najmä v súvetných konštrukciách plnili, čo je však ťažko presvedčivo doložiteľné zo slovenských historických textových pamiatok, ktoré sa datujú až od 15. storočia a reflektujú zároveň silný vplyv súdobej češtiny. Do veľkej miery však možno predpokladať, že vývin v slovenčine bol českému vývinu veľmi podobný. Ako uvádza Pavel Kosek (2014: 267, 2017), začleňovanie pôvodne antepreteritného tvaru do opozícií kategórie slovesného spôsobu sprevádzal dlhodobý a komplikovaný vývin súvisiaci aj s vývinom kategórie modálnosti a hypotaktických syntaktických prostriedkov. Popri oslabovaní časového významu sa konštrukcia pôvodného antepreterita postupne začala využívať na vyjadrenie žiaduceho alebo zamýšľaného deja, neistoty či pochybnosti vo vzťahu k platnosti deja a pod., čo sa prejavuje aj v používaní tohto tvaru v zvolaniach či želaniach vetách alebo vo vedľajších vetách vyjadrujúcich dej alebo stav nemožný, neistý, nepravdivý, popieraný alebo domnelý, čiže na vyjadrenie významov, ktoré spája vlastnosť nefaktívnosti (nereálnosti, hypotetickosti).

V historických prameňoch môžeme nájsť príklady, kde tento tvar (alebo len prvok *by*) plní viaceré funkcie: vyjadruje pôvodný, čisto temporálny význam predčasnosti deja alebo už modifikovaný význam neistoty, neurčitosti alebo nezaručenosti realizácie deja, resp. význam odporúčania – teda nejde tu ešte o typický kondicionálový význam³:

³ O prípadoch, kde je zachytený ešte časový (antepreteritný) význam v starej češtine, hovorí aj J. Gebauer (2007: 561). Použitie tohto tvaru vo vedľajších vetách so spojkou *že* s funkciou signalizovať nezaručenú hypotetickú informáciu uvádza aj J. Bauer (1960: 150 – citované podľa Kosek 2014). Naopak, kondicionálový význam majú tvary formálne zodpovedajúce indikatívu antepreterita v juhozemlinských a užských nárečiach, kde sa „vo funkcii kondicionálu minulého použiva zložený slovesný tvar formálne zhodný s tvarom antepreterita, teda bez podmieňovacej morfémy *by*, napr. *učila bula mi še tag, dobre mi ňeumarla* (Brezina TRB), t. j. tak by som sa bola učila“ (Ferenčíková 1998: 151; Štöle a kol. 1978: 176). Význam kondicionálu preterita je zrejmy aj z nasledujúcich výpovedí: *Al'e s kostom to ňijag ňebulo. Dal'i nam po dva čibaki, ta co to?*

*Tentoť gest, který neprečitedlné zlosti katoljkum učinil a temer wssecky oběčně au-
rady kacjrum rozdělil, odkud se stale, že **když by** Maria do Sskotskýho swýho krá-
lowstwj **se byla nawrátila**, katoljkému náboženstwj wssudi překážku nalezla. (...)*

*Tito tedy, **když by byli** potom Darleausse sameho nalezli, radili gemu, aby se od
ženskiho panowánj oswobozil a kraginu, genž towarisse neráda trpj, sám ridil
a spravowal. (...)*

*Ačkolwěk pak wssecka wěc táto malú má w sebe těžkost, nicméné, budto **žeby** prjliss
nesnadná a obtížna **byla**, predce tak znamenité djlo, w němžto se o gehu hodnosti
a o obecném kraginském užitku gedná, **nemělo by** zanedbané, ale bez messkánj
započané **byti**.*

(Šaštin 1764: *Žiwot Mariae Stuartry*, ... – podľa Pramene 1, 1992: 347 – 350)

*Y to sem slyssel, czo se dotycze postreleny Yana Kutacze z/Noweho Mesta, pod-
danego pana Sunegoweho, **ze/by** niektery **prawyly**, **ze/by** ho **nepostrelyly**, ale ze
se na/krkossku wrazil strany Laczka Ryploweho z/Lopussneho, poddanego pana
Sunegoweho. (...)*

*Strany Yana Kutacze z/Noweho Mesta wyznal, ze sem slyssel od Nyznich Wa-
diczowczow, poddanich panow Drsstwich, ze Nowo_messtene tagyly, **ze/by** ho **po-
strelyly**, nez ze se wrazil na/krkossku a ze Streczensczy powedely, czerta, prawj, na/
krkossku, wssak ho nassy postrelyly.*

(Trenčianska stolica 1584: *Výber z výpovedí svedkov ...* – podľa Pramene 1, 1992: 96, 97)

*Testis anno[rum] 70, Martyn Habala, sub juramento wyznal, **ze by slyssal** od Mik-
los Monczmana, ked wybehol wen z/domu a rekol: „Beste lele, kurwy syn, od_razyl
Rabsso Zemlakowy we Zwonczyne nos.*

*Testis anno[rum] 25 Juro Czybula pod prysahu wyznal, ze slyssal od Hubacza,
ze by Rabsso Zemlakowy we Zwonczyne nos **utial**.*

(Trnava 1660: *Výpovede svedkov o krádeži ...* – podľa Pramene 2, 2002: 17, 18)

K nadobudnutiu kondicionálneho významu tejto konštrukcie mohol prispieť i starší vývin pôvodného tvaru psl. kondicionálu tvoreného spojením optatívnych tvarov slovesa *byť* (doložený v stsl. sg. *bimь/bichь, bi, bi*, pl. *bimь/bichomь, biste, bь/biše*) s *l*-ovou formou slovesa, v ktorom sa už v staroslovenčine optatívne tvary začali postupne nahrádzať tvarmi aoristu slovesa *byť* a nakoniec tieto aoristové formy v pôvodne kondicionálvej konštrukcii prevládli vo všetkých slovanských jazykoch (porov. Weingart 1938: 374; Horálek 1962: 226; Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986:

---

*Ta ja bul žid i dva kili. (= ,bol by som zjedol i dve kilá‘); **Kebul’i** ňebul’i toti telefoňišti ubitovani u tej dol’ine, ta partizane bul’i od naz ucekl’i. **Ale** telefoňišti, toti jih obkľučil’i a mušel’i še zdac. (,keby neboli..., boli by utiekli‘) (Kazimír, okr. Trebišov, 1979 – južnozemplínske nárečia – Archív nárečových textov JÚLŠ SAV – č. 75/36/por. č. 2).*

107; Kopečný a kol. 1980: 113; Kosek 2014: 263). Nahradením optatívnych tvarov slovesa *byť* tvarmi aoristu sa konštrukcia formálne vyrovnávala štruktúre aoristového antepreterita, no mohla si uchovať kondicionálový význam, ktorý sa presadil po neskoršom oslabení a postupnom zániku aoristu v praslovančine. F. Kopečný uvádza, že treba vziať do úvahy nadväznosť novšieho kondicionálu *věděl bych* na jeho starší typ *bimь věдěl*: „Je nutno mít za to, že alespoň někde šlo o náhradu tohoto staršího opisu optativního novým preteritálním pro uvedenou změnu pojetí“ (Kopečný a kol. 1980: 113). Vysvetlenie vzniku kondicionálneho významu konštrukcie pôvodného aoristového antepreterita jeho predchádzajúcim zblížením s tvarmi psl. kondicionálu s optatívnymi formami slovesa *byť* podporuje myšlienku o prirodzenej súvislosti medzi významovou i formálnou stránkou antepreterita a kondicionálu.

Hoci v súčasnosti prevažuje používanie tohto tvaru v podmienkovom význame (ako gramémy slovesného spôsobu v opozícii k indikatívu a imperatívu), používa sa aj v iných významoch, v ktorých nadväzuje – vzhľadom na vlastnosť nefaktívnosti – na svoje staršie modálne a časové funkcie, napr.: 1) želanie, aby sa niečo uskutočnilo alebo neuskutočnilo (v spojení s jednotkami ako *bodaj by, kiežby, keby, aby*); 2) tendenciu, potrebu, možnosť či zámer vykonať dej (obyčajne v spojení s modálnymi výrazmi ako *mohol by, mal by, chcel by, nemusel by, rád by robil* a pod.); 3) prosbu alebo výzvu konať dej so štylistickým odtienkom odporúčania (na rozdiel od imperatívu alebo futúra, napr. *Najlepšie by bolo...*); 4) oslabené tvrdenie (*Vedel by som o niečom.*) alebo aj zdôraznené tvrdenie alebo popretie vo forme otázky (*Prečo by som nemohol?* = ‚môžem‘) alebo 5) pochybnosť či neistotu (*Myslíš, že by si vedel...?*). Okrem toho sa kondicionálové formy využívajú v prirôvaní (po spojke *akoby*).⁴

Použitím vo významoch želania, tendencie, zámeru, prosby či výzvy (p. významy 1 – 3) sa kondicionál stáva „štylistickou paralelou futúra“ (Ružička a kol. 1966: 536; porov. tiež Sokolová – Žigo 2014: 90 – 91), ktoré takisto vyjadruje nereálnosť deja v prítomnosti. Aj keď slovenčina nemá osobitný tvar pre kondicionál futúra, môže byť jeho tzv. prézenty tvar použitý aj v kontexte, ktorý odkazuje na budúcnosť a je nahraditeľný indikatívom v budúcom čase (*Prišla by som zajtra* = *Prídem zajtra; Je potrebné hľadať riešenie, ktoré bude zodpovedať/by zodpovedalo pravdivej situácii.* – p. Sokolová – Žigo 2014: 107), pričom je v porovnaní s futúrom menej rázny či záväzný (Ružička a kol. 1966: 431, 536). Podobne je kondicionál aj štylistickým variantom imperatívu pri uplatnení zdvorilostného princípu, keď použitie kondicionálu (*Mohli by ste, prosím, zatvoriť okno?*) implikuje istú mieru dobrovoľnosti alebo možnosti výberu na strane percipienta (Slančová 1996: 75 – 76). Fungovanie tvaru kondicionálu ako štylistickej paralely imperatívu pri realizácii zdvorilostného princípu je dôvodom vysokého výskytu

⁴ O ďalších významoch kondicionálových tvarov p. podrobnejšie Ružička a kol. 1966: 535 – 543; Horák 1993: 135an; Kášová – Rabatinová 2006; Kášová – Rabatinová – Džiak 2006.

kondicionálnych tvarov pri modálnych verbách alebo pri ilokučných verbách so spojku *aby* (*Prikazujem ti, aby si bol zajtra doma*) (Sokolová – Žigo 2014: 71, 83). Používanie kondicionálnych tvarov na vyjadrenie zdôrazneného alebo oslabeného tvrdenia, popretia deja alebo pochybnosti a neistoty (p. významy 4, 5) zase nadväzuje na starší význam neistoty či neurčitosti (príp. pochybnosti o realnosti, platnosti) minulého deja (porov. i vyššie uvedené historické doklady).

2.2 Gramatikalizácia

Každý člen zloženého kondicionálneho tvaru prešiel procesom gramatikalizácie, teda vývinom od autosémantickej lexikálnej jednotky v syntaktickej konštrukcii k jednotke, ktorá je nositeľom gramatického významu v zloženom analytickom gramatickom tvare. Stručne načrtne pribeh gramatikalizačných procesov jednotlivých komponentov:

2.2.1 L-ové tvary sloviess sa vyvinuli z indoeurópskych deverbatívnych adjektív s formantom *-l*,⁵ ktoré vyjadrovali náchylnosť alebo spôsobilosť konať dej (význam zachovaný napr. v dnešných adjektívach *nedbalý*, *bdelý* a pod.), prípadne označovali toho, kto dej vykonáva (napríklad ako staršie i súčasné substantíva *čumil*, *kecal*, *šibal*, *čmáral*, *všadebol* a pod. a viaceré priezviská). V neskorších obdobiach vývinu sa stali produktívnym slovotvorným typom a označovali najmä vlastnosť vyplývajúcu z výsledku deja (napr. *hnilý*, *zrelý*), čo viedlo k ich paradigmatickej v rámci slovesnej paradigmy ako tzv. *l-ové* participiá (alebo participiá perfekta aktíva II) s kategoriálnym participiálnym významom minulého deja a rezultatívnosti. Táto vlastnosť sa prejavila jednak v jednotkách v atributívnej pozícii (porov. napr. dnešné *došlá pošta*), v ktorých sa pôvodné prídavia v rôznej miere adjektívizovali (p. Horecký 1995; Múcsková 2019), ale najmä v predikatívnych spojeniach s tvarmi sponového slovesa *byť* (*dala jsem* – ‚som tá, čo dala‘), čo neskôr viedlo ku gramatikalizácii *l-ových* foriem (resp. ich ustrnutých nominatívnych menných tvarov) ako súčastí analytických verbálnych tvarov psl. perfekta (neskôr préterita), antepreterita, kondicionálu, v minulosti a v nárečiach dodnes aj futúra. Tvar *l-ového* participia slovesa je tu nositeľom lexikálneho významu a zastupuje dej ako taký (nie ‚náchylnosť‘ či ‚spôsobilosť k deju‘ alebo ‚vlastnosť toho, kto koná dej‘), čím sa definitívne posilnil jeho slovesný a oslabil adjektívny charakter. Pôvodne slovotvorný formant *-l* nadobúda charakter formovej gramatickej morfémy, ktorá zastupuje gramému perfekta a neskôr, po zániku syntetických minulých časov, aj všeobecného préterita.⁶

⁵ Pôvodne sa tvorili prevažne z intransitívnych sloviess a ako adjektíva mali menné i zložené skloňovanie.

⁶ Podrobný opis tohto gramatikalizačného procesu bol predmetom práce autorky (Múcsková 2016: 45 – 82, 147 – 162). Porov. tiež Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986: 194 – 195, 307 – 312; Lamprecht 1987: 109; Damborský 1967: 127 – 130; Dostál 1953: 268; Gebauer 1909: 93 – 94; Horálek 1962: 87, 194; Kopečný 1950: 86 a ďalší.

2.2.2 Kondicionálny formant *by* ako samostatná gramatická morféma pochádza z pôvodných sigmatických aoristových tvarov slovesa *byť* derivovaných z ide. kmeňa **bhū-* (zaznamenaných v rôznych prameňoch v podobách, v ktorých sa odráža aj prienik tvarov imperfekta sg. *bych*, *by*, *by*, pl. *bychom/bychme* (i *bychmy*), *byste/byšte/by*, *bychu/byše/by*, du. *bychově/bychova*, *bysta/byšta* – porov. Kosek 2014: 262, 2017). Analogicky podľa vývinu tvaru prázmenka slovesa *byť* v tvaroch perfekta môžeme predpokladať, že tieto aoristové tvary plnili najskôr funkciu spony v predikatívnej syntaktickej konštrukcii s *l*-ovým prázmenkom, neskôr funkciu pomocného slovesa (auxiliáru). V analytických tvaroch psl. aoristového antepreterita už možno aoristové podoby slovesa *byť* považovať za gramatické morfémy reprezentujúce kategóriu osoby a zastupujúce aj gramému antepreterita (t. j. deja predchádzajúceho inému deju v minulosti alebo dávnominulého deja, príp. s ním súvisiaceho významu neurčitosti deja realizovaného v dávnej minulosti – p. vyššie).

Po postupnom zániku aoristových tvarov v sústave slovesných paradigiem dochádza aj v prípade aoristových tvarov slovesa *byť* vo funkcii gramatickej morfémy v tvaroch antepreterita k zmenám formálnej podoby jednotlivých jednotiek paradigmy pod vplyvom tvarov v perfektoch. Tvar 2. os. pl. *bys-te* sa reanalizoval na *by-ste*, analogicky k tejto zmene sa aj neskorší tvar 1. os. pl. *bys-me* (pôv. *bych-om*, neskôr *bych-me*) prehodnotil na *by-sme*, k tvaru 2. os. sg. pribudla koncovka *-s/-si* (analogicky k 2. os. pl.), čím sa odstránila pôvodná homonymia s 3. os. sg. a v 3. os. pl. odpadáva koncovka *-chu* (resp. *-ša*), čím sa vyrovnáva s nulovou gramatickou morféma v 3. osobách prázmenka (porov. Komárek 1976: 127; Gebauer 1898: 429 – 430; novšie Kosek 2014: 265; Kosek 2017). Vyrovnaním zakončení pôvodných aoristových tvarov s tvarmi slovesa *byť* gramatikalizovanými v prázmenných konštrukciách dochádza k ich dekompozícii a zložka *by* sa začala vnímať ako koreň slova, ku ktorému sa v 1. a 2. osobách pripájajú osobné „koncovky“ vrátane zmeny tvaru 1. os. sg. *bych* na *by-som* (okrem okrajových nárečových foriem *bich*, *bis* – p. vyššie). Zložka *by* sa práve v dôsledku tejto reanalýzy – na rozdiel od češtiny – osamostatnila a vo vývine slovenských kondicionálnych konštrukcií presadila v celej paradigme v podobe ustrnutého tvaru *by*. Zároveň dochádza k oslabeniu jej časového významu (desémantizácii) a stáva sa samostatnou gramatickou morféma – formantom kondicionálu (porov. Kopečný a kol. 1980: 114), čiže jednotkou zastupujúcou význam nefaktivity (p. Sokolová – Žigo 2014: 112).

V procese gramatikalizácie aoristového *by* zohralo úlohu aj jeho používanie vo funkcii podradovacej spojky, ku ktorej sa neskôr pridávali ďalšie spojky (podrobnejšie p. Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986: 383an). Dnes je element *by* súčasťou zložených spojok, spojkových konštrukcií alebo častíc *aby*, *keby* (< *ked' by*), *akoby*, *ak by*, *žeby*, *kiežby/kiež by*, *s'aby*, *bárs by*, *čoby*, *čožeby* uvádzajúcich účelové, kondicionálne, želacie, prípustkové či porovnávacie vety, ktoré spája význam nefaktivity alebo budúcej platnosti. Preto je prirodzené, že sa element *by* po konjunkciách *aby*, *žeby*, *ak by* atď. uvádzajúcich vedľajšie adverbiálne pod-

mienkové vety „neopakuje“ (ako sa to konštatuje v Ružička a kol. 1966: 480, 482; Sokolová – Žigo 2014: 58), aj keď ide o tvar kondicionálu. Bol by totiž v takýchto konštrukciách ako kondicionálová morféma redundantný.

2.2.3 Proces gramatikalizácie **prézentných tvarov slovesa *byť*** možno odvíjať od autosémantického slovesa existencie, ktoré sa s istou mierou desémantizácie vyskytuje v slovesno-menných predikatívnych konštrukciách vo funkcii spopy (al. kopuly) s metonymickou významovou zmenou na ‚stav‘ (napr. pri spojení s *l*-ovým prídajstím išlo pôvodne o stav, ktorý je dôsledkom predchádzajúceho deja). V tvaroch kondicionálu, ako aj v iných analytických slovesných konštrukciách s rôznou mierou gramatikalizácie a paradigmaticizácie nadobúdajú prézntné tvary slovesa *byť* funkcii auxiliáru (napr. v tvaroch opisného pasíva) alebo samostatnej gramatickej morfémy (v tvaroch préterita a kondicionálu), ktorá zastupuje kategóriu osoby a reflektuje tiež kategóriu čísla. Predpokladáme, že načrtnutý vývin prézntných tvarov slovesa *byť* ako gramatických formantov zastupujúcich kategóriu osoby sa týka najmä tvarov pôvodného perfekta a dnešného préterita, s ktorými sa následne analogicky vyrovnávali tvary kondicionálu, najmä po zmenách v psl. systéme minulých časov a gramatického významu aoristového antepreterita (p. vyššie).

Zo všetkých slovenských verbálnych analytických konštrukcií práve v tvaroch préterita a kondicionálu dosiahli prítomníkové tvary slovesa *byť* najvyšší stupeň gramatikalizácie, a teda aj najvyššiu mieru desémantizácie a dekategoriácie, t. j. oslabenia pôvodného lexikálneho významu existencie a verbálnych kategoriálnych charakteristík (p. Múcsková 2016: 147 – 161). Tento oslabený lexikálny a kategoriálny status samostatnej gramatickej morfémy sa neskôr prejavil aj v jej vynechávaní v tvaroch tretích osôb préterita (ibid.: 57 – 75 – tam aj ďalšia literatúra). V starších textoch, v ktorých ešte nachádzame tvary prítomníka slovesa *byť* v 3. osobách (typ *prišli sú, robil jest*), sa však v konštrukciách s formantom *by* (alebo vo vedľajších vetách so spojками *aby, keby*) nevyskytli konštrukcie typu ****prišli by sú, **robil by jest**. Napr.:

Deliberatio in cause Alberti Kralouski. Pritomni Albert Kralouski, ponewač gest nietoliko we/zlodegstwi postižen, ale take tu pred prawem yak vstne, tak take y skutečne ponstwu gest/na swem prissu včzinil, wrchnost a sprawedliwost tohoto mesta hrozne gest potupil. Protože hroznu bi take odplatu hodne bi/bil zaslužil, nicmeneg poctiwe prawo z/ostrosti spusstia a gemu za pokutu toliko naklada, že bi totissto geden celi rok w putiech chodil a pri meste pracuwal, gynym podobnym, kteri na winohradiech kradečz robia, swu take wrchnost ne powažugu, ku prikladu. Gestli//bi pak se zatym nepolepssil, ness yakowegkolwek mrchawosti pokračowal, bez milosrdenstwi pokutowan biti gyma.

(Krupina 1651: Rozsudok na Albertom Kráľovským – podľa Pramene 1, 1992: 120 – 121)

Táto skutočnosť nás vedie k predpokladu, že k analogickému vyrovnaniu konštrukcie préterita a kondicionálu došlo až po ústupe tvarov slovesa *byť* v 3. osobách

a zároveň že pôvodné aoristové tvary slovesa *byť* ešte nedosiahli charakter samostatnej kondicionálovej morfémy *by*. Tento predpoklad podporuje aj častejší výskyt neutrnutých foriem *bych/bich*, *bys/bis*, *bychom* a pod. v kondicionálových konštrukciách v textoch z 15. a 16. storočia, na čo, samozrejme, malo vplyv aj používanie češtiny vo funkcii úradného jazyka.

2.2.4 Poslednou jednotkou, ktorej budeme v tomto stručnom prehľade venovať pozornosť, je ***l*-ový tvar slovesa *byť*** (resp. tvary *bol*, *bola*, *bolo*, *boli*) v préteritných kondicionálových konštrukciách. Kondicionál préterita je podľa viacerých autorov novším tvarom (Komárek 1976: 127; Kosek 2014: 263) a pravdepodobne vznikol analogickým vyrovnaním s tvarmi indikatívu préterita a antepreterita: *volala som* – *volala by som* : *bola som volala* – *bola by som volala*. *L*-ové tvary slovesa *byť* reprezentujú v týchto konštrukciách tvar zloženého préterita slovesa *byť*, preto spolu reprezentujú kategóriu osoby a gramému minulého času, teda kategoriálny význam, ktorý sa v procese vývinu kondicionálového významu oslabil a stal sa sekundárnym, resp. v danej konštrukcii redundantným popri *l*-ovom tvare plnovýznamového slovesa, kde – ako bolo spomenuté vyššie – formant *-l-* zastupuje gramému préterita. Táto skutočnosť by mohla byť jednou z príčin nízkeho zastúpenia tohto tvaru v komunikácii, resp. jeho častého nahrádzania tvarmi kondicionálu prézenta (p. nižšie).

2.3 Paradigmatizácia

Samozrejme, pri takýchto čiastkových opisoch gramatikalizačných procesov jednotlivých prvkov analytického tvaru je nutné vnímať konštrukciu ako celok, pretože sa funkčne i formálne vývinové zmeny jednotlivých prvkov navzájom podmieňujú v rámci vývinu komplexného gramatického tvaru. Na formovanie štruktúry i funkcie analytickej gramatickej konštrukcie majú vplyv vnútrojazykové vzťahy k blízkym paradigmatickým a funkčným jednotkám reprezentujúcim najmä gramémy ďalších verbálnych kategórií. Ide predovšetkým o štruktúrne vzťahy v rámci kategórie spôsobu a času, ktoré priamo podmieňujú analogické vyrovnávanie foriem jednotlivých gramém, no dôležitý je i ohľad na rozdiely v používaní kondicionálových tvarov v rámci kategórie vidu (p. Horák 1993: 112 – 145, Ružička a kol. 1966: 537) a produktívnosť či frekvenčné zaťaženie tvarov s ohľadom na slovesný i menný rod, osobu a ďalšie kategórie.⁷ Štruktúrne i kategoriálne významové vzťahy kondicionálových tvarov vzhľadom na kategóriu času zjednodušene naznačuje tabuľka:

⁷ Frekvencia slovosledových variantov oboch kondicionálových konštrukcií, ako aj tvarov podľa ďalších verbálnych kategórií (osoba, vid, afirmácia/negácia, menný rod vrátane životnosti pri maskulínach atď.) v súčasnej slovenčine bola na korpusovom materiáli spracovaná v prácach Kášová – Rabatinová 2006 a Kášová – Rabatinová – Dziač 2006; p. tiež Sokolová – Žigo 2014: 56 – 84.

Tab. 1.

kategória času	préz.	volám	← - - - →	volala by som (Keby som volala...)
	préter.	volala som	← - - - →	bola by som volala (Keby som bola volala)
	anteprét.	bola som volala	← - - - →	--
		indikatív		kondicionál
kategória spôsobu				

Šikmá prerušovaná (bodová) šípka naznačuje historickú súvislosť medzi tvarom súčasného (tzv. nového) antepréterita v indikative a tvarom kondicionálu prézenta, pretože obidva tvary majú spoločný pôvod v aoristovom antepréterite. Preto je pri opise gramatikalizačného procesu vzniku súčasného kondicionálu potrebné brať do úvahy aj súvislosti vzniku nového antepréterita, v ktorom – na rozdiel od kondicionálových foriem – išlo o analogické nahradenie aoristových tvarov slovesa *byť* (*bych, by, ...*) tvarmi perfekta slovesa *byť* (*bol som, bol si...*) tak, ako k tomu priebežne dochádzalo pri autosémantických slovesách (*prosich, prosí > prosil som, prosil si, ...*), pričom sa zachoval antepréteritný význam konštrukcie.

Šikmé plné šípky naznačujú skutočnosť, že medzi opozičnými jednotkami kategórie spôsobu sa v jazykovom povedomí tvar kondicionálu môže z hľadiska formy vnímať ako tvar indikativu (v präterite a antepräterite) so vsunutým formantom *by*⁸, čo malo pravdepodobne v slovenčine vplyv na vyššie opísané vyrovnávanie aoristových tvarov slovesa *byť* s jeho prázentnými formami v kondicionálových konštrukciách (*bych > by som*).

Vodorovné prerušované šípky naznačujú koreláciu z hľadiska gramatickej kategórie času, ktorá však štruktúrne nekorešponduje s formami zastupujúcimi temporálne významy indikativu. Kondicionálový tvar, ktorý štruktúrne korešponduje s präteritom indikativu, sa významovo klasifikuje ako kondicionál prézenta a tvar štruktúrne korešpondujúci s antepräteritom sa významovo klasifikuje ako kondicionál präterita.

Výskumy na základe korpusovej analýzy, ale aj staršie diskusie o funkčnosti a paradigmatickej ukotvenosti antepréteritných tvarov indikativu i kondicionálu⁹

⁸ „V jazykovom povedomí je totiž spjat tvar kondicionálu s tvarom präterita, kond. se hodnotí jako präteritum se vsunutým formantom *-by-* mezi kmen (1-ový tvar) a osobní morféme. Vede to k častému formálnímu vyrovnávání obou tvarů: p. *pisalam* a *pisalabym*, *pisališmy* a *pisalibyšmy*, slk. *pisal som* a *pisal by som*, *pisali sme* a *pisali by sme*, č. dial. *psalem*, *psalisme* a *psalbysem*, *psalibysme*.“ (Kopečný a kol. 1980: 109, 114).

⁹ Porov. napr. diskusiu o platnosti antepréterita medzi J. Horeckým a J. Orlovským (Slovenská reč 1947 – 48, č. 7 – 8 a 9 – 10); prácu G. Horáka (1993: 90 – 102) a recenziu S. Ondrejoviča (1995: 47); novšie Stašková 2011.

naznačujú nižšiu produktivnosť týchto tvarov: „Kondicionál préterita má veľmi nízke zastúpenie, porov. len 6,3 % zo všetkých kondicionálov perfektívnej formy (až 93,7 % pripadá na kondicionál prézenta) a len 1,8 % zo všetkých kondicionálov imperfektívnej formy (až 98,2 % pripadá na kondicionál prézenta)“ (Sokolová – Žigo 2014: 72; porov. tiež Kášová – Rabatinová – Dziak 2006). Tvary kondicionálového antepreterita (ako aj antepreterita samotného) sa vyskytujú najmä tam, kde by mohlo dôjsť k zmene významu, alebo keď hovoriaci chce zdôrazniť, že ide o dávnejšiu minulosť.¹⁰ Zaužívaný je tento tvar v expresívnych vyjadreniach, keď hovoriaci vyslovuje nerealizovateľné želanie alebo sklamanie (*Nikdy by som si nebol pomyslel., Keby som to len bol tušil!*) a pod. Hoci sa v *Morfológii slovenského jazyka* uvádza, že „(k)ondicionál préterita sa používa od všetkých slovíes. Nemožno ho nahrádzať kondicionálom prézenta bez porušenia zmyslu výpovede“ (Ružička a kol. 1966: 482), jazyková prax naznačuje, že presné časové vymedzenie kondicionálových tvarov je skôr umelou lingvistickou systemizáciou a že sa v súčasnej bežnej komunikácii oba kondicionálové tvary z časového hľadiska významovo prelínajú, v mnohých kontextoch sú navzájom zameniteľné bez zmeny významu.¹¹

Splývanie alebo prekrývanie časového gramatického významu kondicionálových konštrukcií vyplýva jednak z vyššie spomenutého napätia či z „nesúlady“ formálnej a významovej systemizácie, ako aj zo skutočnosti, že v prípade kondicionálových tvarov primárnou kategóriou je nefaktivnosť a kategória času je po vyššie opísaných historických zmenách už len kategóriou sekundárnou, preto majú konštrukcie kondicionálu préterita často skôr príznak štylisticko-pragmatický¹² než dištinkatívny temporálny. Paralelu i potenciálny vplyv na tento stav možno tiež vidieť v súčasnom vývine indikatívnych antepreteritných tvarov, kde sa konštrukcia typu *bol som robil* už začína vnímať ako konštrukcia obsahujúca dve préteritné gramatické formy (t. j. *l*-ové tvary), ktoré sa môžu vnímať ako redundantné (p. Múcsková 2016: 43 – 44, 52).

¹⁰ Podobne sa o situácii v starej češtine, keď dochádzalo k prelínaniu či zamieňaniu tvarov minulých časov, vyjadril aj J. Gebauer: „Klade pak se aorist, imperfektum, perfektum a plusquamperfektum s příslušnou nuancí významu, když na tom záleží a když chci, aby byla vyjádřena, nikoli, když by se dala vůbec vyrozuměti a žádati. Mnohdy mohlo by něco podle významu svého býti vyjádřeno imperfektem nebo perfektem nebo plusquamperfektem, ale vypravovateli nezáleželo na tom, nestál o to, položil tedy aorist (nebo perfektum skleslé ve význam aoristový)“ (Gebauer 2007: 539).

¹¹ Platí to však najmä pre celonárodné a nadnárečové variety jazyka. Ako uvádza A. Ferenčíková (1998), nahrádzanie minulého kondicionálu kondicionálom prítomným nie je v slovenských nárečiach také rozšírené. Podobne na produktivnosť kondicionálu minulého v stredomoravských nárečiach – na rozdiel od konštatovaní v gramatikách českého jazyka o ústupe a knižnosti tohto tvaru – upozorňuje T. Vykypělová (2011, tam aj ďalšia lit.).

¹² Podľa zistení M. Kášovej, S. Rabatinovej a V. Dziaka (2006: 75) až 80,49 % zo všetkých zistených prípadov kondicionálu préterita pochádzalo z umeleckej literatúry, 15 % z odborného štýlu (najmä pri vyjadrovaní ireálnosti pri formulovaní hypotéz) a 4,36 % z oblasti médií.

3. Kondicionál v kontexte syntaktických vzťahov

3.1 Prelínanie temporálnych významov v súvetiach obsahujúcich kondicionálne tvary

Z podstaty pôvodného významu antepreterita vyjadrujúceho dej v časovom vzťahu k inému minulému deju alebo stavu, ktorému predchádza, ako aj zo súčasného významu podmienenosti deja realizáciou iného deja, prirodzene vyplýva, že sa tento analytický gramatický tvar vyskytuje prevažne v súvetných konštrukciách, čo naznačujú i vyššie uvedené príklady. Možno predpokladať, že práve v súvetných syntaktických útvaroch došlo k vyššie opísaným sémantickým zmenám, t. j. k oslabovaniu temporálneho významu, k posilneniu významu neurčitosti a neistoty realizácie deja a napokon aj k presadeniu sa významu podmienenosti a nereálnosti – teda celkovo k zmenám časových súvetí (s následnosťou dejov) na súvetia podmienkové.

V súčasnom jazyku ide najmä o podrad'ovacie (hypotaktické) podmienkové (kondicionálne) súvetia, v ktorých sa vo vedľajšej (adverbiálnej) vete vyjadruje „potenciálne možná, ale neuskutočnená podmienka (...), resp. neuskutočniteľná (ireálna) podmienka“ (Ivanová 2016: 158) realizácie deja vyjadreného v hlavnej vete.¹³

Podmienkové súvetia s reálnou uskutočniteľnou podmienkou vyjadrujúce potenciálne budúce deje sa nevyjadrujú osobitným gramatikalizovaným slovesným tvarom. Obsahujú slovesné tvary indikatívu a podmienkový vzťah sa vyjadruje syntaktickými operátormi – najčastejšie spojku *ak*, príp. *keď*, sekundárne i inými spojkami a spojkovými výrazmi ako *akže*, *až*, *pokiaľ*, *nech*, *či*, *čo*, *ak – tak*, *ak – potom*, *v prípade*, *že*, *za podmienky*, *že* atď. (p. Oravec – Bajzíkova 1982: 198; Ivanová 2016: 157 – 158; Kesselová 2010: 367 – 373). V súvetných konštrukciách vyjadrujúcich ireálnu podmienku uskutočnenia či platnosti deja hlavnej vety je najčastejším podmienkovým operátorom – tzv. prototypovým operátorom (p. Kesselová 2010: 328) – zložená spojka *keby* popri menej častých analytických spojkách so zložkou *by* (*ak by*, *aby* (= *ak by*), *čo by*), ktoré sa môžu vyskytovať aj v kombinácii s obmedzovacími časticami *len keby*, *iba keby*, *len by*, *až by*, *aspoň keby* a pod. (p. Oravec – Bajzíkova 1982: 198; Ivanová 2016: 157 – 158). Historicky najstaršia a v minulosti produktívna spojka nereálnych podmienkových súvetí *by* sa dnes už používa len veľmi zriedkavo v umeleckom štýle a v ľudovej slovesnosti. Od 14. stor. sa k nej začali pripájať iné časticové alebo spojkové výrazy

¹³ Z priestorových dôvodov sa v tejto práci nebudeme zaoberať ďalšími typmi podrad'ovacích súvetí, v ktorých sa môže uplatniť aj konštrukcia s formantom *by* (aj v zložených spojkách) a *l*-ovým tvarom slovesa, avšak v inom ako v podmienkovom význame (napr. v súvetiach účelových, prípusťkových a pod.).

(*a-by, že-by, kdy-by, když-by, kedy-by, keď-by* (> *keby*), príp. ich nárečové hláskové varianty (podrob. Stanislav 1973: 344 – 349; Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986: 394). V neskoršom vývine a v súčasnosti nadobudla najväčšie rozšírenie práve spojka *keby*, v menšej miere spojková konštrukcia *ak by*.

Z hľadiska kategórie času je pre súvetia vyjadrujúce ireálnu podmienku charakteristické, že sa vzťahujú na prítomnosť (potenciálne realizovateľný, ale nerealizovaný dej v prítomnosti) alebo minulosť (v minulosti neuskutočiteľný dej v dôsledku nesplnenej podmienky), pričom sa vzhľadom na vyššie uvedenú časovú kategorizáciu tvarov kondicionálu ponúka analogická opozícia: potenciálne realizovateľné, ale nerealizované deje sa vyjadrujú kondicionálom prézenta v oboch častiach súvetia (*Keby som mal čas, prišiel by som*) a deje ireálne a neuskutočiteľné, príp. fiktívne tvarmi kondicionálu préterita v oboch častiach súvetia (*Keby som bol mal čas, bol by som prišiel*) (porov. Sokolová – Žigo 2014: 91). Ako však už bolo spomenuté vyššie, ústupom časového významu tvaru antepreterita, ako aj kondicionálového préterita (s čím súvisí oslabenie opozičných vzťahov medzi členmi paradigmy z hľadiska gramatickej kategórie času) dochádza aj k oslabeniu temporálnej kategorizácie kondicionálových súvetí. Preto sú tvary prítomného a minulého kondicionálu v podmienkových súvetiach v reálnej komunikácii často zameniteľné bez zmeny významu výpovede, resp. tvary minulého kondicionálu v súčasnosti výrazne ustupujú tvarom kondicionálu prézenta aj v oboch častiach ireálnych neuskutočiteľných súvetí.¹⁴ Skutočné časové súvislosti, ako aj rozdiel medzi potenciálne možnou a absolútne ireálnou podmienkou sa tak nevyjadrujú jednotne a systémovo, so „zodpovedajúcimi“ časovými gramatickými tvarmi a typ podmienkového významu je zrejмый zo širšieho jazykového kontextu alebo i z mimojazykových okolností. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že vzhľadom na sekundárnosť kategórie času v tvaroch kondicionálu a tendenciu archaizácie gramatických tvarov antepreterita je kolísanie jednotlivých kondicionálových tvarov a častejšie presadzovanie sa prezentného kondicionálu aj v ireálnych podmienkových súvetiach častým a prirodzeným javom.

Napr. veta *Keby sa Štúr nevrátil z Nemecka, nevznikla by slovenčina*. *by* mala (systémovo správne) obsahovať tvar minulého kondicionálu: *Keby sa Štúr nebol vrátil z Nemecka, nebol by vznikla slovenčina*. Použitie kondicionálu prítomného však nemení interpretáciu výpovede, keďže kontext vety jednoznačne odkazuje na minulosť udalostí a dáva výroku význam ireálnej neuskutočenej podmienky napriek tomu, že má formu potenciálne splniteľnej podmienky. *Keby sa táto veta použila* aj v oboch možných kombináciách kondicionálových tvarov – *Keby sa Štúr nebol*

¹⁴ Podľa zistení M. Káševej, S. Rabatinovej a V. Dziaka (2006: 68) „(v) súvetiach je jeden Kprét nahradzaný kondicionálom prézenta (porov. aj Sokolová, 1995), pričom neplatí presné dodržiavanie časovej následnosti. Potvrdila sa však tendencia vyjadrovať Kprét v podmieňovacích súvetiach v prvej vete (Mluvnice češtiny II, 1986: 167), napr. *Znamenalo to, že keby jej otec bol dal celé veno, dostalo by sa jej patričnej starostlivosti*.“

nevrátil z Nemecka, nevznikla by slovenčina. – Keby sa Štúr nevrátil z Nemecka, nebola by vznikla slovenčina. – význam absolútne ireálnej podmienky sa nemení. Nevyužitie minulého kondicionálu môže byť motivované všeobecnou tendenciou ústupu týchto tvarov v jazykovej praxi, môže byť však podmienené aj účelom celého textu, ktorý apeluje na Slovákov v zahraničí, aby sa vrátili na Slovensko, čiže skutočným významom a účelom celej výpovede je apel smerujúci do budúcnosti („Ak sa TY nevrátiš na Slovensko, nestane sa niečo dôležité...“):

*Mimovládka LEAF sa snaží pritiahnúť na Slovensko našich rodákov, ktorí to v zahraničí niekam dotiahli. Keby sa Štúr nevrátil z Nemecka, nevznikla by slovenčina. Keby sa Alexy nevrátil z Francúzska, bratislavský hrad by nebol obnovený. A keby sa Zajac nevrátil z Ameriky, nevytiahol by Eset do sveta. Aj to je najnovší odkaz mimovládnej organizácie LEAF, ktorá sa snaží prilákať na Slovensko našincov študujúcich a pracujúcich v zahraničí.*¹⁵

Ku kolísaniu však nedochádza len medzi prítentným a präteritným tvarom kondicionálu, ale aj v uplatnení kondicionálu a indikatívu. V potenciálne možných podmienkových súvetiach so spojkou *keby* nájdeme príklady, keď sa v hlavnej vete nahrádza kondicionál tvarom indikatívu prítentného:

*Peniaze však dokážu cestu k úradníkovi výrazne skrátiť. Návštevníčka, ktorá neuviedla svoje meno, okrem dvojtisícového poplatku zaplatila za urýchlenie vkladu do katastra príplatok 6-tisíc korún. „Dozvedela som sa, že keby som prihodila ďalších 8-tisíc, tak je to ešte skôr;“ zdôverila sa.*¹⁶ (= ‚Keby som bola prihodila ..., tak by to bolo ešte skôr‘).

*Keby som sa cítil úplne bezmocný, už asi nežijem, lebo pocit silnej bezmocnosti nie je zlučiteľný so životom.*¹⁷ (= ‚Keby som sa cítil ..., už by som nežil‘).

V niektorých kontextoch môžu byť spolu so striedaním tvarov indikatívu a kondicionálu zameniteľné aj konštrukcie reálnej a nereálnej podmienky vrátane spojok *keby* a *ak* bez zmeny významu, napr. význam reálnej v budúcnosti uskutočniteľnej podmienky vyjadrujú aj konštrukcie obsahujúce spojku *keby* s *l*-ovým tvarom slovesa (s významom hypotetického budúceho deja) a tvar indikatívu v hlavnej vete:

¹⁵ <https://dennikn.sk/45833/keby-sa-stur-nevratil-z-nemecka-nevznikla-slovencina-lakaju-ludi-vlasti/> 9. februára 2015 23:12; [citované sept. 2020]

¹⁶ *Hospodárske noviny* 2006/05 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

¹⁷ *MY Žilinské noviny* 2010/50 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

*Milka, do nášho humna si sused Locko zložil brvná, bude stavať dom... Medzi jeho brvnami sú tri naše... Daj pozor, opakoval mi zo tri razy, ktoré sú naše, lebo **keby som sa pomínul, zostaneš tu iba ty...**¹⁸ (= ‚Ak sa pominiem, zostaneš ...‘).*

Rovnaký gramatický význam (reálnu podmienku budúceho deja) vyjadruje aj sled výpovedí, v ktorých sa zamieňajú spojky *ak*, *keď* a *keby* ako synonymné a zároveň sa – v závislosti od použitej spojky – menia slovesné tvary indikatívu a kondicionálu:

*Laenihni mu kázala, aby sa najedol, a vypravila sa na východ, lebo chcela priviesť dievčimu svojmu bratovi. Prv ako odišla, povedala: „**Keby** pršalo, vedz, že som na ostrove Molokai. **Keby sa blýskalo**, som na Maui. **Keď bude** hrmieť, som v Kohale. **Ak bude** zemetrasenie, prišla som do Hamakuy. A **ak bude** v rieke tiecť červená voda, vedz, že som už v Pune. **Keď uvidíš** toto znamenie, naisto privediem tvoju milú. Dobre si zapamätaj moje slová!“¹⁹*

Prípacom podobného prelnania indikatívnych a kondicionálových foriem a kondicionálových významov sú súvetia s vedľajšou vetou uvádzanou spojkou *ak* v spojení s kondicionálovými tvarmi sloviess, resp. spojka *ak* sa tu spolu s morféom *by* chápe ako spojkový výraz *ak by*. Tento spojkový výraz sa považuje za synonymný so spojkou *keby* (Ružička a kol. 1966: 538²⁰), avšak tieto súvetia, ktorých je v databáze SNK takmer 90-tisíc, môžu vyjadrovať nielen ireálnu nesplnenú podmienku:

*Bude zle pre slovenské vodné pólo, ak podľahne diktátu hráčov. Myslím si však, že za tým nie sú len hráči, ale i funkcionári, lebo **ak by chceli, dalo sa tomu zabrániť**.²¹*

*Mal smolu, boli to šestorčatá a ich matka umrela pri pôrode. Chlapík si to často vyčítal. Možno **ak by** dačo **spravil inak, prežila by**.²²*

ale aj potenciálne reálnu, ale nerealizovanú podmienku v prítomnosti:

***Bola by som rada, ak by si** niečo aj naozaj **robil**. Niečo, čo by ťa bavilo.²³*

¹⁸ P. Jaroš: *Krvaviny* – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

¹⁹ Príklad prevzatý z práce J. Kesselovej (2010: 369). V. Krupa: *Príbehy havajských kráľov*, 1979 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

²⁰ p. tiež webová poradňa <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8432/> [citované sept. 2020]

²¹ *Východoslovenské noviny – Korzár* 2001/07 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

²² www.birdz.sk 2017/12 – SNK – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

²³ S. Marec: *This is Hardcore*, 2013 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

*Prepadol by som sa od hanby, ak by som bol napríklad murárom a niekto by ma nachytal na tom, že som urobil „nasucho“ priečku.*²⁴

prípadne aj potenciálne reálnu, v budúcnosti splniteľnú podmienku:

*Dora môže zostať, ak by chcela.*²⁵

*V každom prípade, ak by prišla na jar povodeň, už budeme na ňu pripravení.*²⁶

*Ak by prišiel za vami, povedzte mu, že je to lekárske tajomstvo.*²⁷

Výpovede so striedaním operátorov *ak* a *keby* (príp. *ak by* a *keď*) a tvarov indikatívu (prézenta al. futúra) a kondicionálu sú zväčša zamerané do budúcnosti, kde sa neutralizuje protiklad reálnosť/ireálnosť, keďže „to, čo sa má stať v budúcnosti, je samo osebe vždy len potenciálne a neisté“ (Kesselová 2010: 369). Zároveň dochádza aj k vblednutiu préteritného významu *l*-ového tvaru v podmienkových konštrukciách.

Z uvedených príkladov, a pravdepodobne z mnohých ďalších, ktorým sme sa v tejto časti nevenovali, vyplýva, že súvetné konštrukcie so spojkovými operátormi *ak* a *keby* primárne vyjadrujú podmienený vzťah dvoch dejov. Reálnosť či ireálnosť deja (čiže modálnosť) hlavnej vety závislá od uskutočnenosti alebo uskutočniteľnosti podmieňujúceho deja nemusí nevyhnutne korelovať s formálnym vyjadrením kategoriálnych temporálnych významov – na ich vyjadrení sa do veľkej miery podieľa reálny kontext prehovoru, ako aj subjektívna skúsenosť. Ako vysvetľuje Viktor Krupa (1980: 77 – 86), protiklad realizovanosti – nerealizovanosti deja (ktorý stojí v základe opozície nebudúcich a budúcich dejov) sa preniesol do protikladu istoty – neistoty, ktorý sa môže uplatniť tak v budúcich dejoch (medzi ktorými môžu byť aj deje subjektívne isté), ako aj v dejoch prítomných a minulých, ktorých platnosť nie je alebo nemôže byť overená, pričom neistota minulého deja môže mať iný charakter ako neistota deja budúceho. Prelínanie časových a modálnych (istotných) kategórií je navyše prepojené aj s kategóriou vidu. Vzhľadom na subjektívne a egocentrické vnímanie času (z hľadiska momentu prehovoru) a objektívnu časovú následnosť dejov dospieva V. Krupa k názoru, že „(s)ubjektívnoť sa v jazykovom čase natoľko prelína s objektívnou, že modálnosť (spôsob) môžeme pokladať za pozadie, na ktorom vznikla, vzniká a obnovuje sa jazyková kategória času“ (ibid.: 78).

²⁴ *Sninské noviny* 2005/04 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

²⁵ R. Rendellová: *Keď sa raz vraždilo*. Prekl. S. Marušiaková, 1985 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

²⁶ *My Naše novosti* 2007/46 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

²⁷ A. Baláž: *Tábor padlých žien*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1996. 254 s. – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

Vysvetlenia V. Krupu vychádzajú z medzijazykového komparatívneho pohľadu na spôsoby gramatického zobrazovania časových, priestorových a modálnych súvislostí v rôznych jazykoch, no prelínanie významov časových súvislostí a istotnej modalita a ich formálnych reprezentantov možno identifikovať i v historických vývinových procesoch jedného jazyka, no i v jeho súčasnej variantnosti a dynamike.

V prípade kondicionálových súvetí sa súčasná variantnosť prejavuje v zameniteľnosti analytických tvarov kondicionálu, ako aj uvedených spojkových operátorov *ak* a *keby*. Navyše, spojka *ak* sa môže spájať s indikatívom i kondicionálom, zatiaľ čo spojka *keby* sa v doterajších prácach o podmienkových súvetiach spomína len v spojení s kondicionálovými tvarmi, resp. s *l*-ovým tvarom slovesa, s ktorým spojka *keby* tvorí kondicionál. Ako však ukážeme v nasledujúcich častiach, aj vo vetách uvádzaných spojkou *keby* sa v súčasnej slovenčine, najmä v jej hovorovej podobe, môže vyskytovať slovesný tvar indikatívu prézenta.

3.2 Spojka *kebyže* ako operátor podmienkového vzťahu

Spojka *kebyže* sa v deskriptívnych gramatikách neuvádza ako operátor podmienkového vzťahu v súvetných konštrukciách a neuvádza sa ani v starších slovníkoch slovenského jazyka. Tento výraz je zaznamenaný len vo funkcii častice uvádzajúcej želáciu vetu v *Synonymickom slovníku slovenčiny* (Pisárčiková (hl. red.) 2004) a v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (Jarošová – Buzássyová (ved. red.) 2011):

„**kebyže** čast. hovor. expr. uvádza želáciu vetu, *keby*, *kiežby*: *k. to bolo tak, ako hovoríš; k. som mal možnosť cestovať, precestujem celý svet*“

V tomto význame je opísaná aj v odpovedi vo webovej jazykovej poradni:

„**Otázka:** Vyrušuje ma používanie slova *kebyže*. Som presvedčený, že to nemôže byť spisovný výraz.

Odpoveď: Častica *kebyže* je spisovná, hodnotí sa ako hovorový expresívny výraz, čo znamená, že nemožno považovať za prehešok proti spisovnej slovenčine, keď sa použije vo vzrušenej diskusii (hoci aj v televízii alebo v rozhlase) alebo v reči filmových postáv, napr. v expresívnom vyjadrení *Kebyže si môj syn, tak tá...!*²⁸

Hoci to opytujúci sa neuviedol presne, domnievame sa, že otázka nesmerovala na časticu uvádzajúcu želáciu vetu, ale práve na použitie tohto výrazu v podmienkových súvetiach. Odpoveď je do istej miery zavádzajúca, keďže na začiatku sa hovorí o želacej častici, ale v uvádzanom príklade ide už o spojku. Presnejšie

²⁸ Dostupné na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7558/#ixzz6ZqTwAOS9>. [citované sept. 2020] (podčiarknuté časti GM).

(pokiaľ ide o otázku i o odpoveď) je tento problém sformulovaný v druhom príklade z webovej poradne, kde je už výraz *kebyže* klasifikovaný ako spojka:

„**Otázka:** Je správne používať pri podmienovacom spôsobe spojku *kebyže* namiesto spojky *keby*?

Odpoveď: Častica *kebyže* je spisovná, hodnotí sa však ako hovorový expresívny výraz, čo znamená, že sa používa v expresívnom (citovo zafarbenom) prejave, ako sú napríklad želacie vety (zvolania) typu *Kebyže si už prestal tárať!*, alebo vo *vzrušenej debate pri vyjadrovaní podmienky*, napr. *Kebyže ti nepomôžem, trčíš tam dodnes!* Štylisticky neutrálnym ekvivalentom slova *kebyže* (vo funkcii častice i spojky) je slovo *keby*. V oficiálnom (štylisticky neutrálnom) jazykovom prejave treba namiesto spojky *kebyže* používať jej neutrálny ekvivalent *keby*, napr. *Keby som mu nepomohol, ostal by tam dodnes.*²⁹

Z pohľadu do slovníkov a jazykovej poradne vyplýva, že slovo *kebyže* má predovšetkým funkciu uvádzacieho prostriedku v želacích vetách, prípadne sa používa ako spojka pri vyjadrovaní podmienky a vyznačuje sa vysokou expresívnosťou. Ak sa však pozrieme do korpusových databáz, zistíme, že situácia je omnoho pestrejšia. V *Hlavnom korpuse Slovenského národného korpusu* (prim-9.0-public-all) nachádzame výraz *kebyže* v 976 prípadoch, v podobe *keby že* sa tu vyskytuje 78-krát. *Hovorený korpus* (s-hovor-6.0) uvádza 145 výskytov pre formu *kebyže* a 42 príkladov na *keby že*. Omnoho vyšší výskyt zachytávajú webové korpusy. V korpuse *Ara-neum Slovacom V Maximum* (Slovak, 20.01) je 13 651-krát *kebyže* a 1 738-krát *keby že* a v korpuse *Slovak web corpus 5.0* je *kebyže* 9 586-krát a *keby že* 1 738-krát. V spojenom korpuse *Omnia Slovaca III Maior* je doložených 11 479 výskytov pre formu *kebyže* a 2 312 výskytov pre *keby že*. Aj keď sme nevykonali analýzu všetkých doložených príkladov, pri prechádzaní jednotlivých dokladov sme sa len sporadicky v *Hlavnom korpuse SNK* (prim-9.0-public-all), ktorý zachytáva texty od roku 1955, stretli s týmto výrazom vo funkcii častice, napríklad v starších literárnych textoch:

*Teraz sa chod' vyspať! – Hento, – vrátil ma ešte odo dvier a ukázal rukou, – si ber. – To ako ten vlniak. – Je to rozkaz! – doložil a obrátil sa mi chrbtom. Stavil by som sa o pištoľ, že sa usmieval. Doboha, pomyslel som si na kiego paroma mi bude. Kebyže sveter, ale vlniak? Chlapi ma vysmejú.*³⁰

... „to bude mať mladá pani radosť!“ „**Kebyže mladá pani,**“ odvetil hostiteľ, „ale deti, tie budú nadávať na taký herberg. Pravda, Vojto?!“³¹

²⁹ Dostupné na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7674/#ixzz6ZqU304kh>. [citované sept. 2020] (podčiarknuté časti GM).

³⁰ J. Gavalcová: *Svetlo z inej strany*, 1974 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

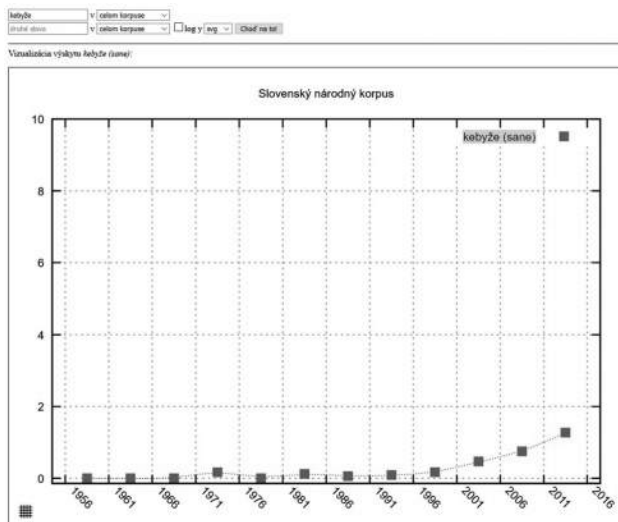
³¹ K. M. Čapek-Chod: *Gašpar Lén pomstiteľ*, prekl. B. Trilecová, 1985 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

Z tohto obdobia však pochádzajú aj prvé doložené príklady výrazu *kebyže* vo funkcii spojky:

*Vidiš, ja také skúsenosti so svojou ženou nemám, — povedal, — nie. Nevravím, že nie je pracovitá, pri takej hŕbe detí, akú jej prichodí denne obriaďiť, sa má čo obračať, ale je prísna, kamarát, ako nejaký vojak, generál... Ba kaprál, — dodal, — taký novopečený kaprál, ako bol aj ten váš Nagy, v ničom sa s ňou nezhodneš, neustúpi od svojho, nech by sa čo robilo... **Kebyže** neviem zarevať, keď treba, bolo by so mnou zle. Tá sa mala do nohavíc narodiť, sukne jej nepristanú.*³²

*Kebyže si chlap, opásal by som ti meč, do šiat ťa odel, osamelá borovica, sestrička moja.*³³

Obe funkcie (časťica a spojka) vzájomne súvisia vďaka vlastnosti nefaktívnosti, ktorú majú želacie i podmienkové vety, ale aj preto, že aj iné operátory podmienkového vzťahu sa využívajú v želacích vetách (porov. vyššie). Do roku 2000 je výskyt spojky *kebyže/keby že* v korpuse prim-9.0-public-all pomerne nízky. Väčší nárast možno sledovať od roku 2000 (roky 2001 – 2005 52 výskytov, 2006 – 2010 160 výskytov, 2011 – 2016 329 výskytov³⁴ – p. obr. 1), čo však nemusí byť úplne objektívne, keďže zobrazený počet výskytov je podmienený aj charakterom textov zo staršieho a novšieho obdobia, ako aj celkovým počtom textov v korpuse v jednotlivých rokoch.

Obr. 1: Zobrazenie frekvencie výskytu výrazu *kebyže* v korpuse prim-9.0-public-all

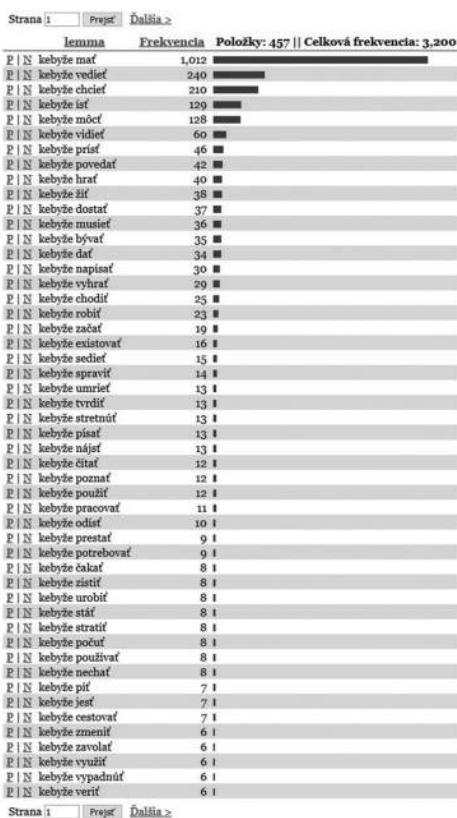
³² P. Andruška: *Hodiny s kukučkou*, 1974 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

³³ V. Krupa: *Cesty bohov. Japonské mýty*, 1988 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

³⁴ Porov. nástroj Developer - <https://korpus.sk/developer/?w1=keby%C5%BEE&condw1=sane&w2=&condw2=sane&picformat=svg&windowheight=833&windowwidth=1421#>

Vo väčšine prípadov však nejde o časticu uvádzajúcu želacie vety (ktorá sa pociťuje skôr ako knižná), ale o spojku v podmienkových súvetiach. Výpovede sú väčšinou hovorového charakteru, ale nemajú až taký expresívny charakter, že by sme mohli hovoriť o „vzrušenej debata“.

Najčastejšie lexikálne slovesné jednotky, ktoré sa v tomto kondicionálnom tvare vyskytli, ukazuje nasledujúci graf frekvencie slovies podľa lemy:

Obr. 2: Frekvencia podľa lemy slovies

Forma *kebyže* je pravdepodobne výsledkom elipsy spojenia *keby sa stalo, že...*, čo v procese gramatikalizácie zodpovedá sprievodnému javu erózie, resp. redukcie štruktúrneho rozsahu syntaktickej konštrukcie v prechode na gramatickú jednotku, a je výsledkom ekonomizácie prejavu. V porovnaní s češtinou sa ponúka analógia s vývinom podmienkovej spojky *jestliže* < *jest* + častica *-li* + *že* (p. Rejzek 2015: 274; Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986: 393 – 394). Funkčne je táto spojka ekvivalentom spojky *keby* a podmienkové súvetia s touto spojkou vyjadrujú buď potenciálne realizovateľný, ale nerealizovaný dej v prítomnosti:

*Ktorú stranu by ste volili, **kebyže** sú zajtra parlamentné voľby?*³⁵

***Kebyže** som dieťa a podajú mi cukrík, vezmem si ho bez rozmýšľania.*³⁶

*Lenže treba mať peniaze na cestu a živobytie. **Kebyže** som bohatá, už tam môžem ísť,...*³⁷

***Kebyže** žijem v stredoveku, asi ju dám upáliť ako čarodejnicu, haha.*³⁸

alebo v minulosti neuskutočnený dej v dôsledku nesplnenej podmienky:

*„Vieme vylúčiť úmysel,“ zdôraznil minister. „**Kebyže** sa dôsledne všetko prekontroluje, mohli sme už vtedy nájsť zmiznutú časť spisu,“³⁹*

*Slovak pub praskal vo švíkoch. **Kebyže** Peťo pre nás nerezervuje stôl, nezmestí sa sem už ani jeden ďalší chudáčik, nech by bol akokoľvek malinký.*⁴⁰

*V New Havene sa mi proti nej podarilo otočiť už takmer stratený zápas, v ktorom som čelila mečbalom. **Kebyže** v Pekingu neurobím niektoré chyby, mohla som ju zdolať aj tam.*⁴¹

*„No veď sa ti až tak zle nestalo,“ podpichne ju Milan. „Že si ma stretla.“ „Však ani tebe. Len ma to občas takto chytí. Ako by to všetko bolo, **kebyže** sa v tých lesoch nestratíme...“⁴²*

Nahradenie spojky *keby* spojkou *kebyže* má však výrazný vplyv na kategoriálne vlastnosti sloviess vo vedľajšej vete. Tie majú po spojke *kebyže* väčšinou tvar prezenta, čo na jednej strane zodpovedá tvaru, ktorý by nasledoval po spojke *že* (v prípade neelidovanej konštrukcie), na strane druhej „narúša“ štruktúru kondicionálového tvaru, ktorá po spojke obsahujúcej komponent *-by-* predpokladá prítomnosť *l-*ovej formy slovesa. Nositeľom podmienkového významu, a teda aj významu nefaktívnosti, sa tak stáva len spojkový operátor.

³⁵ *Hospodárske noviny*, 2012/01/25 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

³⁶ L. Mrena: *Dovolenka v pekle*, 2012 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

³⁷ *Hospodárske noviny*, 2004/01/16 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

³⁸ Z. Šulajová: *Dievča z minulosti*, 2008 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

³⁹ SME 2018/11 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴⁰ Z. Šulajová: *Dievča z minulosti*, 2008 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴¹ SME 2009/11 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴² M. Beťko: *S Júliou cez tisíc svetov*, 2012 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

V korpuse *Omnia Slovaca III Maior (18.01)* sú ojedinele doložené aj prípady s *l*-ovým prídastím po spojke *kebyže*⁴³:

*Dal mi dlhé vlasy za ucho a nežne ma pobožkal. „Pre teba a malé všetko. Neprežil by som **kebyže** sa vám niečo stalo.*“⁴⁴

*Smutný chodil po paláci šach, nevedel čo si s tým sľubom počať. Smutný by chodil až podnes, **kebyže** **nemal** veľký hárem a v ňom krásnych tanečnic neúrekom.*⁴⁵

*Jemu vyliezli oči z jamôk. Usmial sa tak, že **kebyže** **nemal** uši, tak mu pol hlavy odpadne a v tom momente na mňa spustil záplavu slov.*⁴⁶

Z hľadiska gramatikalizačného procesu sú zaujímavé prípady, keď vedľajšia veta po spojke *kebyže* obsahuje *l*-ovú formu slovesa a aj samostatnú gramatickú morfému *by*, čím dochádza k reduplikácii kondicionálnych formantov po elipse konštrukcie *keby sa stalo, že by ...*⁴⁷:

*Nikde nám biblia nesľubuje, že život s Bohom je len ružová záhrada a **kebyže** **by** bola, už sa nejedná o úzku a hrboľatú cestu.*⁴⁸

***Kebyže** **by** sme sa vôbec mali vymaniť zo súčasnej situácie, mohli by sme si predstaviť, že by banky fungovali ako nezisková služba spoločnosti a požíčovali by úplne bez úrokov.*⁴⁹

***Kebyže** **by** som sa vôbec nezmenila, vôbec by som tu teraz nebola kde som a už vôbec by som vám neradila ako sa stať členkou *La Glo*.*⁵⁰

***Kebyže** **by** som necítila formu, tak by som mala smutný vstup do Nového roka.*⁵¹

⁴³ Zadaním algoritmu [lc="kebyže"] [tag="VL.*"&lemma!="by"&htag!="0"] sme získali 107 príkladov.

⁴⁴ www.birdz.sk 2016 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴⁵ http://citanie.madness.sk/view-29598.php – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴⁶ http://sedivy.blog.sme.sk/c/179687/Ako-som-robil-rumunského-tlmočníka.html – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴⁷ Zadaním frázy "kebyže by" sme získali 64 príkladov.

⁴⁸ http://www.onasnejde.sk/1141/1-3-povaha-baranka/ – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁴⁹ http://www.zones.sk/studentske-prace/ekonomia/8042-uver-a-dlh-bankova-sustava/ – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁵⁰ http://glola.estranky.sk/clanky/la-win/chcete--sa--stat--clenkou--clubu--la--glo_.html – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁵¹ *Hospodárske noviny* 10/01 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

Príklady s *l*-ovým tvarom slovesa po spojke *kebyže* a aj príklady s morféom *by* sú veľmi zriedkavé a pochádzajú takmer výlučne z blogov, takže ide o veľmi uvoľnený, spontánny a nekontrolovaný prejav. Naznačujú tak dynamiku formovania novej konštrukcie podmienkových súvetí a kríženia s väzbou pôvodného tvaru kondicionálu.

Tak ako pri podmienkových súvetiach so spojkou *keby*, aj v týchto konštrukciách sa v hlavnej vete využívajú striedavo prézntné indikatívne a kondicionálové tvary sloviess:

*Kebyže takto rozmýšľam, tak **nemôžem** vyjsť ani z domu.*⁵²

*Ale **kebyže** chcete čln, **môžem** poslúžiť aj ja.*⁵³

***Kebyže** to mám celé opisovať, tak **by sme tu boli** asi do zajtra.*⁵⁴

*Aj **by som sa rozosmiala**, **kebyže** nie som taká vystresovaná.*⁵⁵

Významová variantnosť súvetných konštrukcií s operátorom *kebyže* z hľadiska potenciálnej reálnosti či ireálnosti podmienky, ako aj striedanie kondicionálu a indikatívu v hlavných vetách môže byť do istej miery dôsledkom postupného formovania a ustáľovania novej formy na vyjadrenie podmienenosti realizácie deja. No ako bolo uvedené vyššie, istá miera prelínania významov a foriem je prítomná aj v prípade už historicky starších operátorov podmienkového vzťahu a súvisí skôr s oslabeným statusom temporálneho významu v týchto konštrukciách. Preto je aj v prípade súvetných konštrukcií s operátorom *kebyže* potrebné – aj vzhľadom na ich rozsiahly výskyt v reálnej praxi – počítať s týmto typom podmienkových súvetí ako s plnohodnotnou a gramatikalizovanou formou, ktorá sa vyznačuje vlastnosťou hovorovosti a neformálnosti, no zároveň aj vysokej produktívnosti v súčasnom období vývinu jazyka.

3.3 Nový tvar kondicionálu v súčasnej slovenčine

V posledných rokoch zaznamenávame v bežných – najmä v neformálnych hovorových – prejavoch nový typ kondicionálových súvetných konštrukcií, v ktorých je vedľajšia veta uvádzaná spojkou *keby*, avšak za ňou nasleduje sloveso v tvare préznta. Uvedieme niekoľko príkladov na ilustráciu:

⁵² MY Kysuce 2017/02 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁵³ A. C. Doyle: *Podpis štyroch*. Prekl. M. Andričik, 2006 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁵⁴ www.birdz.sk 2010 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

⁵⁵ Z. Šulajová: *Džínsový denník*, 2012 – zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované sept. 2020]

*Keby ho stretnem na ulici tak v živote nepoviem, že je to kňaz.*⁵⁶

*Keby ma nepríde niekto poliať a keby nie je šunka, tak si ani neuvedomujem, že je Veľká noc.*⁵⁷

*Keby máme záhradu, a keby ju máme schovanú pred okolitým svetom, tak by som možno také sochy aj chcela.*⁵⁸

*Keby nás nenútiť pracovať od pondelku do piatku, tak by sme neboli odkázaní na tešenie sa z piatkov.*⁵⁹

*... moja, čo by som ja robila, keby ťa nemám?*⁶⁰

*Slová doktorky boli, že keby ma bolia obličky, už by som nemohla chodiť.*⁶¹

V korpuse *Omnia Slovaca III Maior (18.01)* sme našli viac ako 11-tisíc príkladov⁶², v hlavnom korpuse SNK (prim-9.0-public-all) takmer 600 príkladov⁶³. Sme si pritom vedomí toho, že získaný počet príkladov nemusí byť úplný, a zároveň, že sa v tomto súbore môžu ojedinele nachádzať konštrukcie, ktoré nemajú charakter podmienkovej vedľajšej vety (typu *v športe keby neexistuje...*);

⁵⁶ <http://duda.kapitula.sk/2011/12/nove-cislo-casopisu-tribunal-22011/> – zdroj: *Omnia Slovaca III Maior* [citované okt. 2020]

⁵⁷ <http://mylittle-shelter.blogspot.com/2013/04/my-easter-holiday.html> – zdroj: *Omnia Slovaca III Maior* [citované okt. 2020]

⁵⁸ <http://fatefulnight.blogspot.com/2013/06/catherine-coulterova-neskrotna-nevesta.html> – zdroj: *Omnia Slovaca III Maior* [citované okt. 2020]

⁵⁹ <http://boh.m.blog.sme.sk/c/393667/vikend.html> – zdroj: *Omnia Slovaca III Maior* [citované okt. 2020]

⁶⁰ <http://pokec.azet.sk/bubik159> – zdroj: *Omnia Slovaca III Maior* [citované okt. 2020]

⁶¹ <http://www.zdravie.sk/sekcia/779/prevenicia-rakoviny?p=12> – zdroj: *Omnia Slovaca III Maior* [citované okt. 2020]

⁶² Hľadali sme spojenie slova *keby* s prézentným tvarom slovesa bez prézentných tvarov slovesa *byť* (zadaním reťazca [lc="keby" [tag="VK.*"&lemma!="byť"&ztag!="0"] – spolu 8 524 príkladov. Prézentný tvar slovesa *byť* musel byť vynechaný, pretože je aj súčasťou kondicionálnych konštrukcií a ich výskyt by výsledky skreslil. Tým sme v prvom hľadaní nezachytili prípady ako *Keby som učiteľka,...*, tak isto sme nezachytili prípady, keď sa medzi spojkou *keby* a slovesom v tvare prézenta nachádzajú ďalšie výrazy. Aby sme aspoň čiastočne hľadanie doplnili, pridali sme ešte prípady so zámenami ako enklitikami, a to *sa, ma, nás, ťa, vás, ho, ju, ich* a *to* (každé bolo vyhľadávané samostatne pomocou reťazca [lc="keby" [lc="sa" [tag="VK.*"&lemma!="byť"&ztag!="0" atď.) – spolu 3 199 prípadov (po odfiltrovaní spojení so slovesom *nehrať* v konštrukcii typu *na keby sa nehráme*). Na tomto mieste sa chceme poďakovať Ing. Vladimírovi Benkovi, PhD., za pomoc pri zostavovaní vyhovujúcich reťazcov.

⁶³ S podobným postupom a s použitím reťazca [word_lc="keby" [tag="VK.*"&lemma!="byť"&prec!="XX"]

niektoré z takýchto prípadov boli identifikované po vytvorení kolokácií a boli zo súboru odstránené.

Domov
 Nové hľadanie
 Zoznam slov
 Kolokačný profil (word sketch)
 Tezaurus
 Porovnanie profilov (sketch diff)
 Informácie o korpuse
 Moje procesy
 Používateľská príručka (En)
 Uložiť
 Vytvoriť podkorpus
 Možnosti

Hľadané **keby**, VK*, byť, o **8,524** (1,72 na milión)

Prvá | Predchádzajúce Strana 9 z 427 Prejsť Ďalšie | Posledné

L11:000935	čo sa to so mnou stalo minulý rok. Zialo sa mi, ako	keby strácam	nádej. Vždy som si myslela, že si každý zaslúži
L10:001176	ak si trochu zahrám na piáno? - Zastavilo by tá	keby povieme	"áno"? (...) "Sonata č. 5, Op 10, č. 1") To je zvlášte.
L10:001182	idiot." Viem, že len zastiera. (...) - Neškodilo by	keby zájdeš	k holičovy. (...) - Myslíš, že zastiera? (...) Poznáš ocka
L11:001190	žarty. (...) Vieš aké vedia byť deti milé! (...) Stačilo by	keby má	na tvári materské znamieko a dobili by ho na smrť
L11:001215	nadáasy. - Koľko je u Teba dosť peňazí? Aj	keby máme	milión, stále je to len štrť milióna na jednoho
L11:001215	. Ak sa do niečoho nestaráte, to je ako	keby nemáte	o mňa záujem. Si pre nás všetko. Ale je fázke byť
L14:001322	citi neviditeľný. Predstavte si aké by to bolo,	keby sedíte	oproti niekomu, kto sa stále otcá ozoruje,
L10:001324	ani jeden vtíp o mojom sexuálnom živote, aj	keby začnem	chodíš s táborom drevorubačov. (...) Kto je "
L14:001378	rozhovor. (...) - Hľadám toalety. - Sú dole, v hale. (...) Keby zatknete	keby oslavujeme	všetky lesbičky, mohol by byť koniec. Naser
L14:001456	rozhodnú moje boky. Ale bolo by pamätnejšie, keby	keby nemám	doma. (...) Podržte ešte vŕňah. Daphne, rozmýšľal
L15:001725	trávu. Pred rokom sa nám narodila Kenya	keby neviem	ju tak to už asi mám za sebou Poznám sa s Tommym už
L07:002721	vedel, že ja a tvoj otec fa budeme vždy Ťubif. Aj	keby posunieme	čo. (...) Podfme upraviť posteľ, aby bola čistá a pekná
L09:003071	by sotva škralba trup. A tá je moja najlepšia. (...) Čo	keby povieš	tento rozhovor smerom "nie je to Jaynova vina".
L09:003071	zbraň v ruke. (...) Kaylee? (...) Dobre, Kaylee. Čo	keby vezmeš	, čo máš na jazyku. Bolo to vtedy, keď kapitána a
L10:003073	času, doktor. Myslím, že mám na to liek. Čo	keby začneme	svoju sestru na menšiu prechádzku? (...) Asi bude
L09:003076	sa zvrtilo. Z našej strany sa nič nezvrtilo. Tak čo	keby potrebujú	ešte raz tým, že nám povieš, čo nového. - Ste tu
L05:003141	. - viem kde on je. (...) - my máme vrátiť sa. (...) neviš že, čo	Keby mám	našu nápovedu? - to je príliš nebezpečné.
L10:003552	. Nevzdávaj to ešte. Uvidíme, čo Pán urobí.	keby vezmeme	väčšiu vieru. "Dôveruj celým svojim srdcom
L14:003569	. Zbožňujem, keď to robia! (...) Kyle, čo povieš,	keby zistíte	tieto dámy von na menšiu noc v meste? Prečo by to
L13:004225	. (...) A ak chcete, aby som odišiel, tak prosím. Čo		, ako je na tom poručík Ford? Chceš, aby som sa jej

Prvá | Predchádzajúce Strana 9 z 427 Prejsť Ďalšie | Posledné

Obr. 3: Ukážka konkordancie výrazu *keby* + prítomný tvar slovesa

V súbore sme však ponechali vety s kondicionálnym tvarom *keby* + prítomný tvar slovesa, ktoré nie sú súčasťou podmienkových súvetí, ale sú súčasťou konštrukcií vyjadrujúcich prirovnanie uvádzané dvojslovnou spojkou *ako keby*, pretože tieto konštrukcie predstavujú približne 14 % všetkých identifikovaných prípadov (1 198 príkladov), napr.:

*A tam sa všetko stalo, tam ma zmenilo jedno to slovo, ktore sa ako keby bojime vyslovit, ktoremu sa vyhbyame – Laska.*⁶⁴

*V niektorých miestach to vyzeralo, ako keby bojujú o niečo už dávno zanevreté.*⁶⁵

*Veľakrát ide aj o prístup rodičov, kam deti vedú. Na šport sa ako keby zabúda.*⁶⁶

*Kedykoľvek som s Vami, cítim sa, ako keby dostávam vianočné darčeky.*⁶⁷

*Výzerá to, ako keby spíš. Hovorí sa tomu meditácia.*⁶⁸

⁶⁴ <http://www.depka.sk/index.php?str=pribeh%26mov=151> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁶⁵ <http://kniznemaniacky.blogspot.com/2014/04/recenzia-sylvia-dayova-sputana.html> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁶⁶ SME 2010/08 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁶⁷ 2010-11-25 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁶⁸ 2010-11-11 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

Príznakové pre výskyt tohto typu kondicionálvej konštrukcie je, že ide o texty z webových stránok *pokec.azet.sk*, *aktuality.sk*, *diva.aktuality.sk*, *dogforum.sk*, *birdz.sk*, *blog.sme.sk* atď., čiže texty, ktoré majú prevažne charakter hovorových, uvoľnených a nekontrolovaných prejavov a často majú charakter dialógu na sociálnych sieťach. V týchto sférach komunikácie dochádza k viacerým spontánnym inováciám v jazyku a k častému (aj zámernému alebo uvedomovanému) vybočeniu zo zaužívanej normy alebo normy zodpovedajúcej aktuálnej kodifikácii jazyka. Práve z tohto dôvodu sú tieto komunikáty dôležité pre výskum dynamiky jazyka a jeho vývinových tendencií. Na základe osobnej skúsenosti sme evidovali výskyt prípadov s prízneným tvarom slovesa po spojke *keby*, no zistený počet v korpusových databázach bol prekvapujúci. Napriek tomu, že ide o mladší typ ako súvetia s operátorom *kebyže*, v sledovaných korpusoch je jeho výskyt takmer rovnaký, čo svedčí o jeho výraznej produktívnosti.

Domnievame sa, že v prípade tohto nového kondicionálneho tvaru ide o pokračovanie vývinu nového typu podmienkových viet so spojkou *kebyže* spojené s vynechávaním komponentu *že*, no so zachovávaním prítomníkového tvaru slovesa. Podobnosť s konštrukciami so spojkou *kebyže* môžeme pozorovať na formálnej syntaktickej i sémantickej funkčnej rovine. Svedčí o tom frekvencia sloviac, ktoré sa najčastejšie vyskytujú v príznenom tvare po spojke *kebyže* (p. obr. 2 a 5), ako aj význam kondicionálnych súvetí, v ktorých sa po spojke *keby* nachádza príznený tvar slovesa. Podobne ako súvetia so spojkou *kebyže*, aj tieto podmienkové konštrukcie prevažne vyjadrujú potenciálne realizovateľný, ale nerealizovaný dej v prítomnosti:

*Casopisy, ktore si spominala su presne tie, co som mal na mysli... a ver mi, ze **keby ich kupuje** viac ludi, tak by nemuseli byt tak drahe...*⁶⁹

*Myslím, že **keby nemám** to ticho... ten priestor na vlastné myšlienky, vlastné pocity, emócie, slzy či radosť, asi by som to nezvládla.*⁷⁰

*Na moje prekvapenie nebola sklamaná (ja v jej veku **keby dostanem** ovocie - prestanem sa učiť!!!), ale hovorí: „Banány a pomaranče mám rada“.*⁷¹

*Nie, len som si práve predstavovala, aké by to bolo super **keby dostanem** raňajky do postele.*⁷²

⁶⁹ <http://www.aktuality.sk/forum/prispevky/184987/andrea-veresova-si-vylepsila-zubym-strojcekom/> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷⁰ <http://secianska.blog.sme.sk/clanok.asp?cl=321393%26bk=2906> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷¹ <http://divinsky.blog.sme.sk/c/35020/Co-za-polrocne-vysvedcenie.html> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷² www.birdz.sk 2012 - zdroj: SNK, prim-9.0-public-all [citované okt. 2020]

Tento význam je – podľa analýzy realizovanej na vybranej vzorke dokladov – najčastejšie zastúpený. V niektorých kontextoch ide o vyjadrenie ireálnej podmienky v minulosti, čiže neuskutočneného deja v dôsledku nesplnenej podmienky v minulosti:

*Určite mi dajú za pravdu najmä starší, keď poviem, že **keby sa narodím** skôr a čítam napríklad Čenkovej deti, neverím tomu.*⁷³

*Mám už plné zuby nepriazne osudu a špekulovania, čo by bolo **keby sa narodím** niekde inde, **keby mám** vyšších rodičov, **keby som** niekto iný...*⁷⁴

*Myslím, že by som spala aj do teraz **keby ma nezobudí** búrka.*⁷⁵

Najnižšie zastúpenie majú reálne podmienkové súvetia odkazujúce do budúcnosti:

***Keby sa rozruší**, dajte mu oranžádu.*⁷⁶

Táto jazyková inovácia vykazuje aj viaceré sprievodné javy charakteristické pre fázu šírenia novej jednotky v komunikácii a narastania jej frekvencie v procese gramatickej jazykovej zmeny:

1. Nová forma koexistuje s výrazne prevažujúcimi staršími typmi podmienkových súvetí, ktorých miesto v jazykovej praxi je navyše posilnené aj statusom „správnosti“ z hľadiska kodifikovanej normy, pričom výskyt novej konštrukcie je štylisticky a pragmaticky vyhranený (sústredený v hovorových, nekontrolovaných a uvoľnených komunikátoch);
2. Distribúcia nových tvarov svedčí o obmedzenej lexikálnej viazanosti a postupnej paradigmatickej rozširujúcej sa jazykovej zmeny. To je v súčasnosti – na rozdiel od starších jazykových zmien – možné sledovať vďaka korpusovým nástrojom, pomocou ktorých sme identifikovali 1 155 slovies, ktoré sa v tejto konštrukcii vyskytli. Z nich sme pomocou nástroja Frekvencia zistili najčastejšie slovesné tvary (obr. 4) a tiež najčastejšie lemmy slovies (obr. 5), v ktorých sa konštrukcia uplatňuje:

⁷³ <http://www.kss.sk/index.php?menu=clanky%26article=700> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷⁴ *SME blog*, 2005 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷⁵ <http://mylittle-shelter.blogspot.com/> – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷⁶ 2014-05-11 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

Strana 1 Prejsť Ďalšia >

word	Frekvencia	Položky: 2,313 Celková frekvencia: 8,524
P N keby mám	921	
P N keby neviem	502	
P N keby chcem	284	
P N keby má	263	
P N keby viem	233	
P N keby nemám	185	
P N keby môžem	158	
P N keby idem	143	
P N keby máš	139	
P N keby ide	124	
P N keby máme	120	
P N keby máte	112	
P N keby chce	101	
P N keby poviem	80	
P N keby majú	63	
P N keby chceme	54	
P N keby chcete	53	
P N keby ideme	46	
P N keby chceš	46	
P N keby viete	41	
P N keby nemusím	41	
P N keby dám	41	
P N keby nemá	38	
P N keby neexistuje	38	
P N keby idete	38	
P N keby nemáme	34	
P N keby vieš	33	
P N keby príde	33	
P N keby dostanem	33	
P N keby začnem	32	
P N keby vidim	32	
P N keby môže	31	
P N keby napíšem	30	
P N keby naplati	26	
P N keby ideš	25	
P N keby zijem	24	
P N keby vieme	24	
P N keby vie	23	
P N keby vidíte	23	
P N keby pridem	23	
P N keby napíšeš	22	
P N keby kupujem	22	
P N keby robím	21	
P N keby stretnem	20	
P N keby hráme	20	
P N keby hrá	20	
P N keby nevidím	19	
P N keby idú	19	
P N keby dostane	19	
P N keby nejdem	18	

Strana 1 Prejsť Ďalšia >

Obr. 4: Frekvencia podľa slovesného tvaru

Strana 1 Prejsť Ďalšia >

lemma	Frekvencia	Položky: 1,178 Celková frekvencia: 8,524
P N keby mať	1,934	
P N keby vedieť	898	
P N keby chcieť	596	
P N keby ísť	442	
P N keby môcť	251	
P N keby vidieť	142	
P N keby povedať	124	
P N keby priať	102	
P N keby hrať	96	
P N keby dať	94	
P N keby začať	90	
P N keby musieť	90	
P N keby napísať	88	
P N keby robiť	78	
P N keby zísť	77	
P N keby dostať	74	
P N keby existovať	58	
P N keby bývať	56	
P N keby spraviť	50	
P N keby vyhrať	49	
P N keby sedieť	42	
P N keby nájsť	42	
P N keby platiť	39	
P N keby chodiť	38	
P N keby čítať	37	
P N keby poznať	35	
P N keby kupovať	32	
P N keby potrebovať	31	
P N keby stáť	29	
P N keby kúpiť	29	
P N keby stretnúť	28	
P N keby dávať	26	
P N keby hrať	24	
P N keby písať	23	
P N keby použiť	22	
P N keby ostať	21	
P N keby zostať	20	
P N keby padnúť	20	
P N keby dôjsť	20	
P N keby pokračovať	19	
P N keby zistiť	18	
P N keby urobiť	18	
P N keby zobrať	17	
P N keby stratiť	17	
P N keby prestať	17	
P N keby jesť	17	
P N keby hovoriť	17	
P N keby vyzerať	16	
P N keby jazdiť	16	
P N keby zmeniť	15	

Strana 1 Prejsť Ďalšia >

Obr. 5: Frekvencia podľa lemy sloviess

- Slovesá s najvyšším výskytom v tejto konštrukcii zároveň patria k všeobecne najfrekventovanejším slovesám (porov. najnovšie frekvenčné slovníky na báze písaného a hovoreného korpusu – Garabík a kol. 2017; Gajdošová a kol. 2018). V získanom súbore boli zastúpené všetky tvary gramatickej kategórie osoby vrátane záporných foriem. Avšak viac ako 700 sloviess z tohto súboru malo zastúpený len jeden tvar v paradigme gramatickej kategórie osoby a čísla. Najčastejšie sa vyskytujúcim gramatickým tvarom bola 1. os. sg. (4 113-krát), potom 3. os. sg. (1 677-krát). Ostatné tvary z hľadiska kategórie osoby a čísla boli zastúpené pomerne vyrovnané a výrazne nižším počtom (1. os. pl. – 788-krát, 2. os. sg. 649-krát, 2. os. pl. 645-krát a 3. os. pl. 574-krát).
- Okrem najčastejších lexikálnych (slovesných) jednotiek existuje nejaká dominantná konštrukcia alebo kolokácia, v ktorej sa konštrukcia presadzuje intenzívnejšie a ktorá pravdepodobne zohráva dôležitú úlohu pri šírení jazykovej zmeny. V našom prípade nových kondicionálnych tvarov ide o uplatnenie sa vo vedľajších vetách podmienkových súvetí po spojke *keby* a v konštrukciách so spojkou *ako keby* vyjadrujúcich porovnávanie (p. vyššie). No v menšej

miere možno sledovať jej výskyt aj v iných typoch výpovedí, ktoré obsahujú komponent *by*, napr. v podmienkových súvetiach so spojkou *ak by*:

*Ale je to subjektívne, každý človek má vkus, náladu - ak by chcete skákať od radosti, nepustíte si Devín, kde možno bude deviata symfónia.*⁷⁷

*Ak by nemôžeme byť priateľmi, potom duša a srdce z tejto hry vypóchli.*⁷⁸

alebo v iných typoch súvetí vyjadrujúcich potenciálny možný dej:

*Skôr než človek vykoná obvyklé úkony, ktoré robí asi každý po príchode domov, musí mu vyhovieť. Opak **by znamená** ešte dôraznejší nátlak.*⁷⁹

*Kedy možno očakávať, že sa dôsledky zmien, ktoré **by prispejú** k postupnému vysychaniu príjmov fondu, prejavia?*⁸⁰

*Mali by sa sprísniť podmienky, ktoré **by zabezpečujú** pohyb psov medzi ľuďmi.*⁸¹

vo výpovediach vyjadrujúcich úmysel, zámer (najčastejšie s modálnym verbom *chcieť*):

*A preto títo výrobcovia neskoro prišli na to, že obchodná spoločnosť so sídlom na Slovensku, ktorá **by chce** do ČR exportovať, má horšiu pozíciu ako slovenský turista na pive v českej hospode.*⁸²

*Agentovi som povedal, do ktorých klubov **by chcem ísť** a rokovať budeme len s nimi.*⁸³

*Ako symbolicky prejav nedostatku verejných financií **by chcú** vypínať verejné osvetlenie.*⁸⁴

⁷⁷ *Hospodárske noviny*, 08.04.2011 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷⁸ t.os.00170, 2004-11-30 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁷⁹ *SME blog*, 2005 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸⁰ *Hospodárske noviny*, 19.08.2005 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸¹ *Východoslovenské noviny - Korzár*, 2001/04 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸² *SME*, 6.5.1997 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸³ *Denník Šport*, 6.7.2010 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸⁴ *SME*, 29.06.2010 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

*Ekonomické kalkulácie investorov by nemôžu znásilňovať občanov a oberať ich zo zeleň, parky, detské ihriská či alebo športoviská.*⁸⁵

*Členské krajiny eurozóny by majú začať s postupným ukončováním mimoriadnych fiškálnych opatrení na stimuláciu ekonomiky v roku 2011.*⁸⁶

alebo v oslabených tvrdeniach:

*Išli sme nájsť knižnicu, kde by majú Internet.*⁸⁷

*Hovorí sa, že v tomto prípade by má veľkú šancu operný spevák Peter Dvorský.*⁸⁸

*Slovami riaditeľky „obec kaštieľ nechcela kúpiť a knižnica ho nemohla vydať, inak by porušia zákon.“*⁸⁹

4. K aktuálne prebiehajúcim jazykovým inováciám a z nich vyplývajúcej variantnosti v jazyku zaujímajú používatelia aj variantné postoje, čo je prirodzená súčasť „prežívanej“ dynamiky jazyka. Tieto postoje sa často explicitne prezentujú v sfére jazykovej regulácie alebo poradenstva, ale aj v širšom okruhu používateľov jazyka, najmä z radov profesionálnych alebo reprezentatívnych používateľov (literárnych tvorcov, prekladateľov, redaktorov, pracovníkov médií a pod.). Na ilustráciu uvádzame výber z diskusie na Facebooku⁹⁰:

S: Aj dnes by som chcel otvoriť takú mimoriadne citlivú tému, a síce správne používanie podmieňovacieho spôsobu.

V podstate je to jednoduché:

1. NESPRÁVNA VERZIA: Keby môžem povedať pravdu / Keby mám kúpiť byt / Keby viem, že to tak dopadne.

⁸⁵ *Život Prešova*, 2010 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸⁶ *Hospodárske noviny*, 29.09.2009 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸⁷ *SME blog*, 2005 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸⁸ *Hospodárske noviny*, 08.01.2010. – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁸⁹ *Žilinský večerník*, č. 26, r. 16, rok 2006 – zdroj: Omnia Slovaca III Maior [citované okt. 2020]

⁹⁰ https://www.facebook.com/proud2bbabrak?_tn_=%2CdC-R-R&eid=ARBYNyOO6syniK-sT1WHWi3Pu0kJmJXH3D6AYm7GDsNrQ0wFOvJIyg242vT3JqYDwp0-SKfHD0M5UaU-&hc_ref=ART2nR7-r0-PvZpTkhiBEhxtp40h3eikgfQowFFARgOG0kcEKu_byvT9yKl0pmAAT_8&fref=nf (prevzaté 2. 10. 2019; v príspevku uvádzame len výber z celej diskusie a konkrétne mená sme nahradili iniciálovou skratkou). Ďakujem Mgr. Kataríne Muzikovej, PhD., za poskytnutie kópie z tejto diskusie.

2. SPRÁVNÁ VERZIA: Keby som mohol/mohla povedať pravdu / Keby som mal/a kúpiť byt / Keby som vedel/a, že to tak dopadne.

To je všetko. Pamätajte, že raz vás budú súdiť aj podľa toho, aký podmienovací spôsob ste používali, kým (...) zakladal stranu. A určite sa nechcete ocitnúť na nesprávnej strane histórie!

E: konečne slovo k veci, ktorá ma už dlhodobo trápi, naozaj

S: aj mňa a neviem to zastaviť! (tak som napísal status a všetko je zachránené)

E: mne to ani hlava neberie a nedokazem pochopiť, kto a prečo vlastne takyto az zvrhly spôsob používania podmienovacieho spôsobu vymyslel, a prečo to bezmyslienkovite tolko ľudí, najmä mladeže, prebera

S: myslím, že je to proste o ekonomike jazyka, ale súhlasím, že to hraničí so zvrhlosťou.

R: podľa ekonomiky jazyka by si si vystacil s formou kebyže :-)

J: presne tak

M: kebyže je rakovina

P: Kebyže mám povedať pravdu... Vyjadrenie jazykovedného ústavu: Častica kebyže je spisovná, hodnotí sa ako hovorový expresívny výraz, čo znamená, že nemožno považovať za prehršok proti spisovnej slovenčine, keď sa použije vo vzrušenej diskusii (hoci aj v televízii alebo v rozhlase) alebo v reči filmových postáv, napr. v expresívnom vyjadrení Kebyže si môj syn, tak ťa...!

P: ide o to, že sa používa „keby mam povedať pravdu“

E: no len oni to vacsinou používajú nie s „kebyže“, ale nespravne s „keby“

P: Mal som potrebu doplniť :-)

E: dakujem za doplnujúce upresnenie

I: to som si oddychla, aj keď to znamená že všetky moje podmienovacie spôsoby sú expresívne. Ale ja som od Trnavy, nemám na seba vysoké nároky v tom smere.

F: Nechcem rypať, ale tento nesvar sem dotiahli vychodniari. Spolu s „idem vonku“...

S: to je mimoriadne zákerné obvinenie. A do Žiliny ho dotiahol kto?

(...)

D: V živote som to v narečí nepočula ☹️ hovorím za spis. Keby bola znala, keby si prisol, atď atď.

S: presne, my ideme ešte o krok ďalej, dávame dvojité minulé čas. Vravím, krivé obvinenie.

K: .. súhlasím s prvým komentom, že tento „nesvar“ má najvacšie zastúpenie práve na východe (spolu s trebaloby, z toho mi ešte furt krvacajú bubienky)

M2: podľa mňa to priniesli reperi

E: No to je omyl, vychodniari takto práveže vôbec nerozpravajú, aspoň ja som to 1x pocul od ľudí z úplne iných častí krajiny, na východe takmer vôbec, alebo úplne minimálne, naozaj teda asi skor reperi, lebo i toto je jeden z prejavov nevzdelanosti.

S2: Technická otázka - je tvar „Kebyže môžem povedať...“ správny? Ja si myslím že je, ale jeden nikdy nevie.

M: je to hovorový subštandard

M: teda v hovorovej reči absolútne akceptovateľné. Aj Pišťanek to mal v románoch (v dialógoch)

S2: Ďakujem 🖤

P: A je to spisovné.

M: ano, sko som hovoril.

B: Ach, toto je moja téma! A neznášam pieseň Mušky svätójánske (Martausová, Müller): „Keby si vo svetle alebo v noci, budem tvoj bezpečný a verný pocit... Keby si vo voze alebo v koči, budeš mi klenotom pre moje oči... „ Ďakujem za možnosť vyjadriť to. 😊

4. Záver: Motivácie súčasnej dynamiky prézntných kondicionálových tvarov

Najnáročnejšou úlohou pri analýze jazykovej inovácie je hľadanie presvedčivej interpretácie jej pôvodu, resp. motivácie v kontexte vnútrojazykových alebo mimojazykových vzťahov. Preto aj na tomto mieste ponúkané uvažovanie môže byť v tomto štádiu skúmania len návrhom a zároveň jednou z možných interpretácií. Pri uvažovaní o možných motiváciách či príčinách porušovania zaužívanej normy a vzniku tvarov kondicionálu so spojku *kebyže* a *keby* v spojení s prézntným tvarom slovesa sa prikláňame skôr k vysvetleniu smerujúcemu k vnútrojazykovým vzťahom a napätiu, ktoré vyplýva z gramatikalizácie starších kondicionálových tvarov a ich súčasného vývoja. Nepredpokladáme, že by v tomto prípade mohlo ísť o zámernú zmenu vynútenú novými komunikačnými potrebami alebo dôsledok jazykového kontaktu.

Napätie vo vnútri systému jazyka spôsobuje vyššie spomenutá nekorešpondencia kondicionálových tvarov a ich významov s tvarmi indikatívu z hľadiska kategórie času, hoci je kategória času v prípade kondicionálu len sekundárnou kategóriou. Napriek tomu je potrebné vziať do úvahy, že v dôsledku gramatikalizácie préterita sa *l*-ové zakončenie sloviess už prestalo vnímať ako sufix pôvodného *l*-ového príčastia (čo je spojené aj s ústupom deverbatívnych adjektív zakončených na *-lý* v slovenčine, napr. *kleslý*, *odpadlý*; resp. ich adjektivizáciou – porov. Múcsková 2019) a prehodnotilo sa na *l*-ový formant zastupujúci minulé dej, čo môže byť vnímané ako rušivé v prípadoch viažucich sa na prítomný potenciálny dej. Význam minulého deja sa ešte viac posilňuje poklesom funkčnosti antepréterita (v indikatíve i kondicionáli), ktoré sa často nahrádza tvarmi préterita a kondicionálu prézenta, čím sa zvyšuje zaťaženosť a polyfunkčnosť týchto tvarov s možným dôsledkom netransparentnosti v prípadoch, keď typ ireálnej podmienky

nie je jasný z kontextu. Nová kondicionálová forma objavujúca sa vo vedľajších vetách podmienkových súvetí so spojkou *keby* má predpoklady vyrovnat' napätie vo vnútri jazykového systému, ako aj prevziať jednu z funkcií súčasného kondicionálu prezenta v týchto súvetiach tak, ako to naznačuje tabuľka:

Tab 2.

kategória času	préz.	volám	← - - - →	keby volám
	préter.	volala som	← - - - → ↔	keby som volala
	anteprét.	bola som volala	↔	keby som bola volala
		indikatív		kondicionál
kategória spôsobu				

Zároveň je veľmi pravdepodobné, že okrem funkčnej transparentnosti nového tvaru pri jeho vysokom náraste v hovorovej jazykovej praxi zohráva úlohu i princíp ekonomizácie, najmä ak sa vrátíme k vyššie uvedenému predpokladu, že prvotným impulzom vzniku novej konštrukcie je elipsa konštrukcie *keby sa stalo, že...*, ako aj ľudská tvorivosť a jazyková hra – fenomény, ktorých prameňom je rozmanitosť a variantnosť jazyka a priestorom kontext neformálnej hovorovej komunikácie.

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu *Jazyková zmena v historickom vývine jazyka a v procese formovania jeho spisovnej variety 2* (VEGA 1/0681/17).

Bibliografia

- BAUER, Jaroslav (1960): *Vývoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství ČSAV. (citované podľa Kosek 2017).
- CROFT, William (2000): *Explaining Language Change. An Evolutionary Approach*. Harlow: Pearson Education. XV, 287 s.
- DAMBORSKÝ, Jan (1967): *Participium l-ové ve slovanštině*. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego 15. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 172 s.
- DOSTÁL, Antonín (1953): Některé otázky vývoje slovanské konjugace a jejich řešení s hlediska vývojové gramatické stavby slovanských jazyků. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, roč. 22, č. 2 – 3, s. 267 – 275.
- FERENČÍKOVÁ, Adriana (1998): Typy podrad'ovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska. In: *Slovenská reč*, roč. 63, č. 3, s. 143 – 157.

- GAJDOŠOVÁ, Katarína – ŠIMKOVÁ, Mária a kol. (2018): *Frekvenčný slovník hovorenej slovenčiny na báze Slovenského hovoreného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 416 s.
- GARABÍK, Radovan – KMEŤOVÁ, Beáta – ŠIMKOVÁ, Mária – ZUMRÍK, Miroslav a kol. (2017): *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 562 s.
- GEBAUER, Jan (1909): *Historická mluvnice jazyka českého. III. Tvarosloví. 2. Časování. 2. opravené vyd.* Praha: Česká grafická akc. společnost Unie. 544 s.
- GEBAUER, Jan (2007): *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba. Red. úprava F. Trávníček. 2. vyd.* Praha: Academia. 766 s.
- HORÁK, Gejza (1993): *Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využite*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 173 s.
- HORÁLEK, Karel (1962): *Úvod do studia slovanských jazyků. 2. dopl. vyd.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 535 s.
- HORECKÝ, Ján (1947-48): K otázke gramatických časov v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, roč. 13, č. 9-10, s. 261 – 268.
- HORECKÝ, Ján (1995): Prídavné mená na -lý. In: *Kultúra slova*, roč. 29, č. 6, s. 338 – 342.
- IVANOVÁ, Martina (2016): *Syntax slovenského jazyka. 2. uprav. a dopl. vyd.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 284 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KÁŠOVÁ, Martina – RABATINOVÁ, Slavomíra – DZIAK, Vladimír (2006): Výskum kondicionálu prétérita v slovenčine. In: Sokolová, M. – Ivanová, M. (eds.) *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 61 – 76. Dostupné na: http://isvjams.weebly.com/uploads/3/2/8/3/3283426/sokolova-ivanova_morfosyntakticky-vyskum-slovenčiny_2006.pdf
- KÁŠOVÁ, Martina – RABATINOVÁ, Slavomíra (2006): Výskum kondicionálu prezenta. In: Sokolová, M. – Ivanová, M. (eds.) *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 40 – 60. Dostupné na: http://isvjams.weebly.com/uploads/3/2/8/3/3283426/sokolova-ivanova_morfosyntakticky-vyskum-slovenčiny_2006.pdf
- KESSELOVÁ, Jana (2010): Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: Dolník, J. (ed.) *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 326 – 386.
- KOMÁREK, Miroslav (1976): *Nástin morfológického vývoje českého jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 169 s.
- KOPEČNÝ, František (1950): Povaha českého praeterita. In: *Naše řeč*, roč. 34, č. 5 – 6, s. 85 – 89.
- KOPEČNÝ, František a kol. (1980): *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svazek 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*. Praha: Academia. 784 s.

- KOSEK, Pavel (2014): *Historická mluvnice češtiny I*. Brno: Masarykova univerzita. 211 s.
- KOSEK, Pavel (2017): Kondicionál ve starší češtině. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.) *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: https://www.czechency.org/slovník/KONDITIONÁL_VE_STARŠÍ_ČEŠTINĚ (poslední přístup: 12. 9. 2020).
- KRAJČOVIČ, Rudolf (1988): *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 344 s.
- KRUPA, Viktor (1980): *Jednota a variabilita jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 168 s.
- LAMPRECHT, Arnošt (1987): *Praslovanština*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně. 200 s.
- LAMPRECHT, Arnošt – ŠLOSAR, Dušan – BAUER, Jaroslav (1986): *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 424 s.
- MACHEK, Václav (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*. (fotoreprint) Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 868 s.
- MÚCSKOVÁ, Gabriela (2016): *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského préterita)*. Bratislava: Univerzita Komenského. 192 s.
- MÚCSKOVÁ, Gabriela (2019): Lexicalization after grammaticalization in the development of Slovak adjectives ending in *-lý* originating from *l*-participles. In: *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, roč. 16, č. 3, s. 156 – 178. Dostupné na: www.skase.sk/Volumes/JTL41/pdf_doc/09.pdf
- ONDREJOVIČ, Slavomír (1995): Horák, G.: Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie. (rec.) In: *Jazykovedný časopis*, roč. 46, č. 1, s. 46 – 48.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj (1984): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 232 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia (1982): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 272 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef (1947-48): Predminulý čas v slovenčine. In: *Slovenská reč*, roč. 13, č. 7-8, s. 223 – 227.
- ORLOVSKÝ, Jozef (1947-48): Znova o predminulom čase v slovenčine. In: *Slovenská reč*, roč. 13, č. 9-10, s. 268 – 272.
- PISÁRČIKOVÁ, Mária (hl. red.) (2004): *Synonymický slovník slovenčiny*. 3. nezm. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 998 s.
- REJZEK, Jiří (2015): *Český etymologický slovník*. Praha: Leda. 824 s.
- RUŽIČKA, Jozef a kol. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 896 s.
- SLANČOVÁ, Dana (1996): *Praktická štylistika*. 2. uprav. a dopl. vyd. Prešov: Slovacontact. 178 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol (2014): *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 320 s.
- STANISLAV, Ján (1967): *Dejiny slovenského jazyka. 1. Úvod a hláskoslovie*. 3. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 707 + 27 s.
- STANISLAV, Ján (1973): *Dejiny slovenského jazyka. 5. Syntax 2*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 669 s.

- STAŠKOVÁ, Jaroslava (2011): Výskum antepreterita na korpusovom materiáli. In: Ološtiak, M. – Ivanová, M. – Slančová, D. (eds.) *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 162 – 173.
- ŠTOLC, Jozef a kol. (1978): *Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť druhá – úvod, komentáre*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 192 s.
- ŠTOLC, Jozef a kol. (1981): *Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť prvá – mapy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 316 s.
- TOPOLÍNSKA, Zuzanna (1997): Semantika i kategorija (ne)faktivnost vo slovenskote jezici. In: *Contributons, Section of Linguistic and Literary sciences*. Vol. XXII, 1 – 2. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, s. 93 – 103. (citované podľa Sokolová – Žigo 2014)
- TOPOLÍNSKA, Zuzanna (2008): *Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze. Tom. 1. Problemy predykacji*. Red. K. Węgrzynek. Kraków: Lexis. 340 s. (citované podľa Sokolová – Žigo 2014)
- VYKYPĚLOVÁ, Taťána (2011): Tzv. kondicionál minulý ve středomoravských nářečích. In: Boczek, V. – Vykypěl, B. (eds.) *Libellus memorabilis. Jaroslao Popelae linguistae diligenti octo et octogenario ab amicis oblatus*. Brno: Tribun, s. 35 – 38.
- WEINGART, Miloš (1938): *Rukověť jazyka staroslověnského. Svazek 2*. Praha: Didaktický kruh klubu moderních filologů v Praze. s. 249 – 480.

Pramene

- MAJTÁN, Milan – SKLADANÁ, Jana (zost.) (1992): *Pramene k dejinám slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 400 s. + 24 s.
- LALIKOVÁ, Tatiana – MAJTÁN, Milan (zost.) (2002): *Pramene k dejinám slovenčiny 2*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 276 s.
- KUCHAR, Rudolf – VALENTOVÁ, Iveta (zost.) (2008): *Pramene k dejinám slovenčiny 3*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 263 + 32 s.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-all* (2020). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Webový korpus – web-5.0* (2020). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Historický korpus slovenčiny – hist-5.0* (2020). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovenský hovorený korpus – s-hovor-6.0* (2017). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Araneum Slovacum V Maximum (Slovak, 20.01)*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <http://aranea.juls.savba.sk>.
- Omnia Slovaca III Maior (18.01)*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.